

Fig. 1. Kirken set fra nord. NE fot. 1985. – *Nordansicht der Kirche.*

SKANDERUP KIRKE

ANST HERRED

Kirken var ifølge et brev 1397¹ viet *S. Nikolaj* (jfr. alterstager til et *S. Nikolaj* alter). Sognet nævnes første gang 1280, da Erik Nielsen skødede gods til biskoppen af Ribe som erstatning for nogle kirketjender, han uretmæssigt havde oppebåret af bl.a. Skanderup kirke.¹ I kirkelisten i Ribe Oldemoder (ved midten af 1300'rne) er kirken sat til en afgift på 5 skilling sølv (jfr. s.1020f.). En sognepræst i Skanderup er nævnt fra og med 1397.² – Ifølge Kong Valdemars Jordebog ejede kronen i 1200'rne en del gods i sognet.³

Kronen skødede 1698 kirken til oberst Ditlev Brockdorff til Hvolgård og Estrup (Malt hrd.).⁴ Den overgik sammen med Estrup 1701 til Brockdorffs

svoger, generallojtnant Theodosius Levetzow (til Oksholm), som beholdt kirken, da han 1704 afhændede Estrup. Levetzows enke Anna Margrethe Brockdorff (til Bygholm) solgte 1753 kirken til kancelliråd Frederik Lautrup til Estrup.⁵ Sønnen Henrik H. C. Lautrup afhændede den 1771 til overinspektør Bagge på Frijsendal, som året efter solgte den til gårdejer Jens Simonsen, Dons, af hvem gårdejer Niels Poulsen Buch, Nagbøl, købte den 1773.⁶ Dennes enke ejede endnu kirken 1804,⁷ men 1809 var den overgået til sognets beboere.⁸ Kirken overgik til selveje 1919.

Ved klokkeskatten 1528 måtte kirken aflevere en klokke.⁹ – De militære besættelser i 1600'rne berørte

også Skanderup. Under Kejserkrigen 1627-29 fjernede ryttere fra Kolding kirkeristene, brød ind i kirken og stjal messesærk, alterklæde og en jernplade til dørlåsen. Under Thorstenssonfejden 1643-45 brød fjenderne kirkegulvet op, slog vinduerne ud og tog endnu engang kirkeristene.¹⁰

Ved et kongebrev af 26. august 1746¹¹ blev sognemændene pålagt at hjælpe til ved kirkens reparation. Påbudet antog generel karakter og førte til en forordning om bøndernes almindelige pligt til at deltage ved kirkernes og kirkegårdsdigernes vedligeholdelse undtagen i så- og høsttiden.

Mønter. Ved kirkegårdsdigets omsætning 1830 fandtes 31 mønter, de fleste tyske, den yngste fra 1637.¹²

Sagn. Kirken skal være bygget af to jomfruer.¹³ En ivrig jæger »skød med sakramentet« mod kirken for

at han altid kunne ramme, hvad han sigtede på. Skuddet efterlod spor i både syd- og nordmuren. Den sidste præst af slægten Buch gik igen, indtil en strømpe fyldt med penge blev fundet i kirkediget.¹⁴

Kirken ligger i Kirkeby midt i sognet, godt en kilometer vest for landsbyen Skanderup. Sognet, der er et højtliggende ungmorænelandskab, afgrænses mod nord af den østvendte Kolding å, mod syd af Klebækken, som udmunder i Kongeåen. Den rektangulære kirkegård er 1918¹⁵ udvidet i vest og nord. Et areal uden for østdiget er 1979 taget i brug til begravelse, og 1987 er området nord for kirkegården udformet som et parkagtigt anlæg foreløbig uden begravelse

Fig. 2. Matrikelkort 1:10000. Nagbøl og Dollerup byers jorder, målt 1821 af Grandjean, og Skanderups jorder, målt 1772 af Berg. Rettelser medtaget til henholdsvis 1853 og 1847. Kopieret af Anna Thorsen. – *Katasterkarte. Die Ländereien der Ortschaften Nagbøl und Dollerup vermessen 1821, die der Ortschaft Skanderup vermessen 1772.*

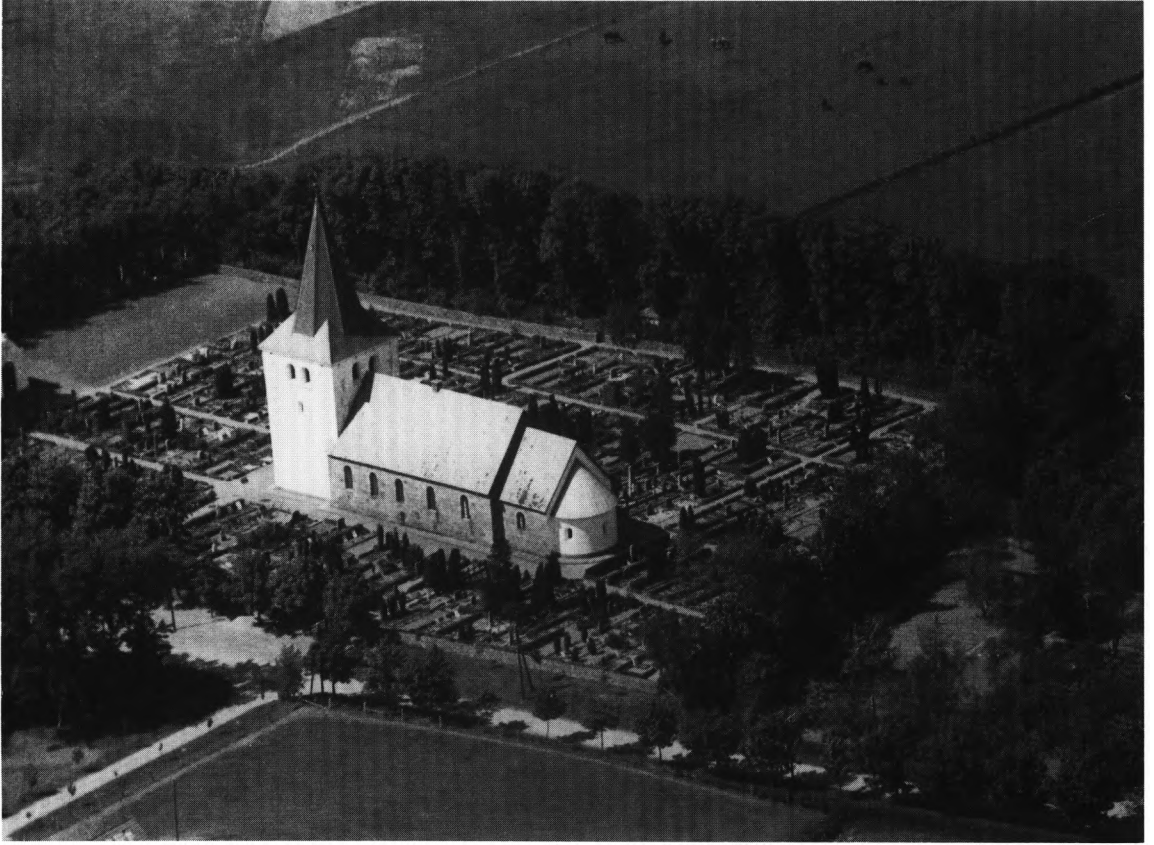

Fig. 3. Luftfoto af kirken og kirkegården set fra sydøst. Sylvest Jensen fot. 1947. Det kgl. Bibliotek. – *Luftaufnahme von Kirche und Friedhof Südostansicht.*

(landskabsarkitekt Finn Andersen, Fredericia). Hegnet består af cementafdækkede kløvestensmure, der har afløst kampestensdiger i forbindelse med udvidelsen 1918. Kirkegårdens hovedindgang i syd, fra 1870'erne,¹⁵ er en køreport med ganglåde med rejste granitpiller og jerngitre. En køreport i kirkegårdens sydvestre hjørne er indrettet 1935. Indgange i øst og nord er nu uden lukke.

De murede og teglhængte *†indgange* bestod i 16-1800'erne¹⁰ af »ligporten« i syd, udformet som en stor rundbuet *†portal*, samt tre »stetter« i øst, vest og syd. Porten, der blev flyttet 1859¹⁶ i forbindelse med kirkegårdens udskiftning mellem sognets beboere, var 1652¹⁰ rødkalket ligesom våbenhus og tårn. *†Ristene* i bunden af stetterne måtte fornyes 1632 og 1647, »da fjenden havde bortstjålet de gamle«. 1635 noteres det i regn-

skabet, at kvæget havde fået for vane at springe over ristene, hvorfor lågerne fik nye hængsler og blev forsynet med slagbomme, så de lukkede af sig selv.¹⁰ 1792 var ristene taget op og kirkegården overladt til kreaturgræsning.¹⁷

Uden for den søndre kirkegårdsmur gror en række kastanjetræer. Til de øvrige sider er en blandet beplantning af bøg, elm og ahorn.

Et hvidkalket og teglhængt *ligkapel* i kirkegårdens vestre del er opført 1922.⁶ En rødstens kontor- og *mandskabsbygning* øst for kirkegården er taget i brug 1987 (arkitekt Elmbæk Knudsen, Lunderskov). En tidligere (*†hestestald*) på den anden side vejen bruges nu som redskabshus. Præsteboligen fra 1924 på grunden øst for kirkegården er placeret midtvejs mellem kirken og det nu nedlagte missionshus, fra 1882. Tidligere lå præstegården i Nagbøl.

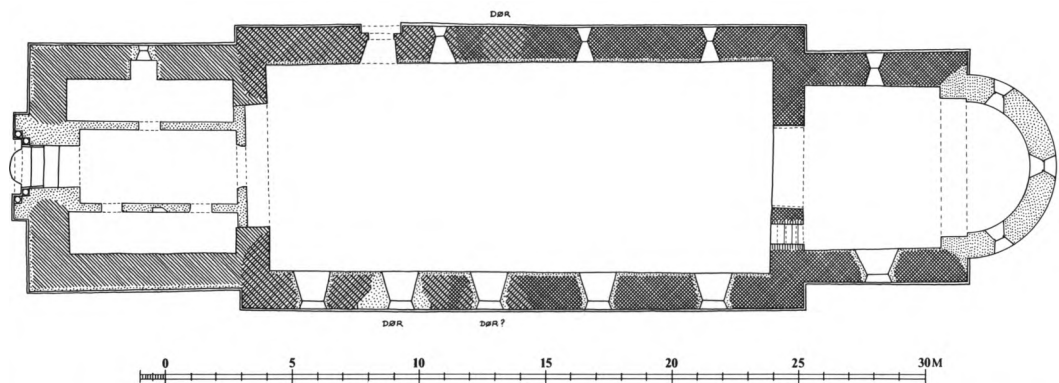

Fig. 4. Grundplan 1:300. Målt af Henrik Jacobsen 1988, tegnet af Marianne Nielsen 1992. – *Grundriss.*

BYGNING

Kirken er en statelig romansk kvaderstensbygning, vel fra o. 1200, der er forlænget mod vest endnu i romansk tid. Hertil er i senmiddelalderen føjet et anseeligt tårn, ombygget og forsynet med spir 1871. Et *†*våbenhus i syd, nævnt første gang 1642, blev revet ned 1862 i forbindelse med flytningen af en romansk søjleportal til tårnets vestside. 1934 opførtes en apsis ved korets østgavl. Kirkens orientering har nogen afvigelse til syd.

Den store kirke, der ville virke endnu større, hvis den ikke blev trykket af det magtfulde tårn,

er rejst på et fladt terræn. Den *romanske granitkirke*, der tidligere var tækket med bly (jfr. *†*kamin i tvåbenhus), var allerede før forlængelsen mod vest et anseeligt anlæg. Den brede bygning er afsat med rette vinkler. Det relativt korte kor, der er 0,7 m lavere end skibet, synes ikke oprindeligt at have haft apsis.¹⁸

Bygningens historie er interessant, idet den endnu engang viser, at også store, tilsyneladende helstøbte kvaderstenskirker kan være resultatet af en udvidelse (sml. Anst og Gesten). I Skanderups tilfælde er begge døre, en firsøjle-

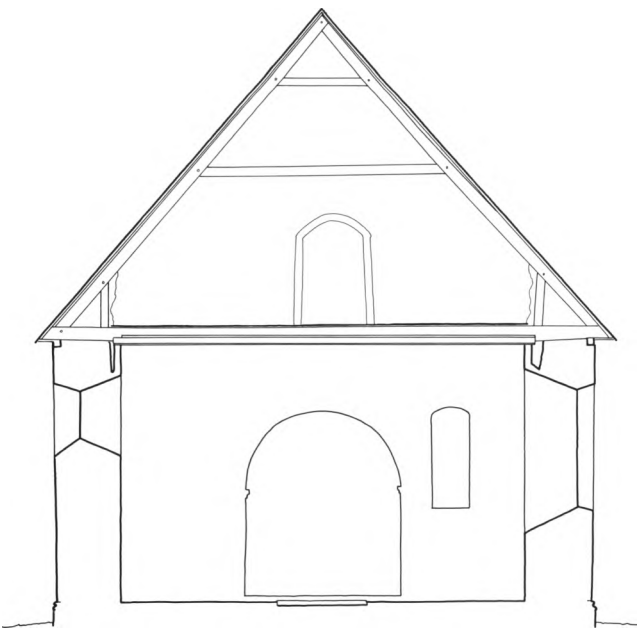

Fig. 5. Tværsnit gennem skib set mod øst, 1:150. Målt af Henrik Jacobsen 1988, tegnet af Marianne Nielsen 1992. – *Querschnitt durch Sch*

Fig. 6. Kirken set fra sydøst. NE fot. 1985. – *Südostansicht der Kirche.*

portal i syd og en tympanonafdækket dør i nord, flyttet i forbindelse med skibets forlængelse. Mens norddøren forblev på sin sekundære plads i det forlængede parti, er sydportalen som nævnt flyttet endnu engang, så den idag sidder i tårnets vestside og udgør kirkens hovedindgang. I beskrivelsen vil dørene, der er i slægt med portalerne i de store nabokirker i Anst og Vamdrup, blive behandlet under kirkens ældste afsnit.

Hele bygningen, også den romanske vestforlængelse, hviler på en attisk profileret *sokkel* (jfr. s. 2364, fig. 21), 44 cm høj, heraf 27,5 til en vandret rille under profilen. Korets østgavl, der blev nedtaget forud for apsidens tilføjelse 1934, var allerede 1856¹⁶ ommuret i tegl. Korets kvadersatte østhjørner er bevaret, mens det er vanskeligt nøjagtigt at angive skibets oprindelige udstrækning mod vest. Hvis norddøren oprin-

delig har siddet i samme afstand fra nordvesthjørnet, som den gør efter flytningen, må kirken have været knap 5 m kortere. En udgravning i gulvet vil formodentlig kunne afsløre fundamentet til den første vestgavl, der er nedbrudt i forbindelse med udvidelsen. Efter udvidelsen måler skibet ca. 22 m i længden, dobbelt så meget som i bredden, og udgør således udvendig to kvadrater. – Springet mellem kor og skib er på omtrent en meter eller noget mindre end murtykkelsen, der er ca. 120 cm. Ved en indvendig skalmuring 1873 blev murtykkelsen øget med endnu 15 cm.

Materialer og teknik. Modsat sydsiden, der er forstyrret af vinduesudvidelser, forekommer kvaderstensmurværket i nordsiden meget velbevaret (jfr. fig. 7 og 8) og synes kun i ringe grad at være omsat. Det er kendetegnet ved regelmæssige, gennemløbende skifter, 11 i koret og

Fig. 7. Udsnit af skibets nordside. Den punkterede linie til venstre angiver dørens placering før flytningen (s. 2546). NJP fot. 1992. – *Ausschnitt aus nördlicher Schiffswand. Der ursprüngliche Eingang ist gestrichelt angedeutet (links).*

13 i skibet. Svarende til højdeforskellen er skibets vinduer anbragt noget højere end korets. Byggeriet må, som det var vanligt, være påbegyndt i øst, og kor og triumfgavl være bygget som en første etape. Et spring i de nederste skifter ca. 3 m vest for skibets nordøsthjørne skyldes formodentlig et (kortvarigt) byggestop. De største stenformater er brugt lige over soklen, hvor de nederste skifter, målt fra neden, er 52, 45 og 40 cm høje. I både sokkel og facade ses flere meget lange kvadre, den længste er 2,2 m. En del kvadre stammer fra samme granitblok, således to røde kvadre hver med en sort stribe, der er anbragt ved siden af hinanden, så striberne tilsammen minder om et spærfag (fig. 10).

Kun triumfmurens *gavlspids* er gammel. Den er af rå og kløvet kamp støbt i en fed kalkmørtel. En stor, fladbuget dør med sider af munke-

sten kan være senmiddelalderlig og er måske brudt i forbindelse med tårnbyggeriet.

Af de oprindelige *vinduer* er kun bevaret nord-sidens, et i koret og to i skibet. De er genåbnet 1934 og afsluttes af rundbuede stik af kilesten. Det lavere anbragte korvindue mangler sålbænk, og siderne er af rejste kvadre. En enkelt rundbuet kilesten (fra et vindue i sydsiden?) er indsat øverst i skibets vestgavl, nord for tårnet.

Norddørens gamle placering 4,8 m øst for det nuværende dørsted fremgår dels af et spring i skiftegangen omkring dørens østkarm, dels af to konkave kvadre i 8. og 9. skifte, som har føjet sig til vestsiden af dørens rundbuede stik (jfr. fig. 7). Døråbningen bryder soklen, hvis hjørnesten er flyttet sammen med de øvrige kvadre, der udgør dørens indfatning og udsmykning. Den retkantede åbning (fig. 7 og 9), 244×104

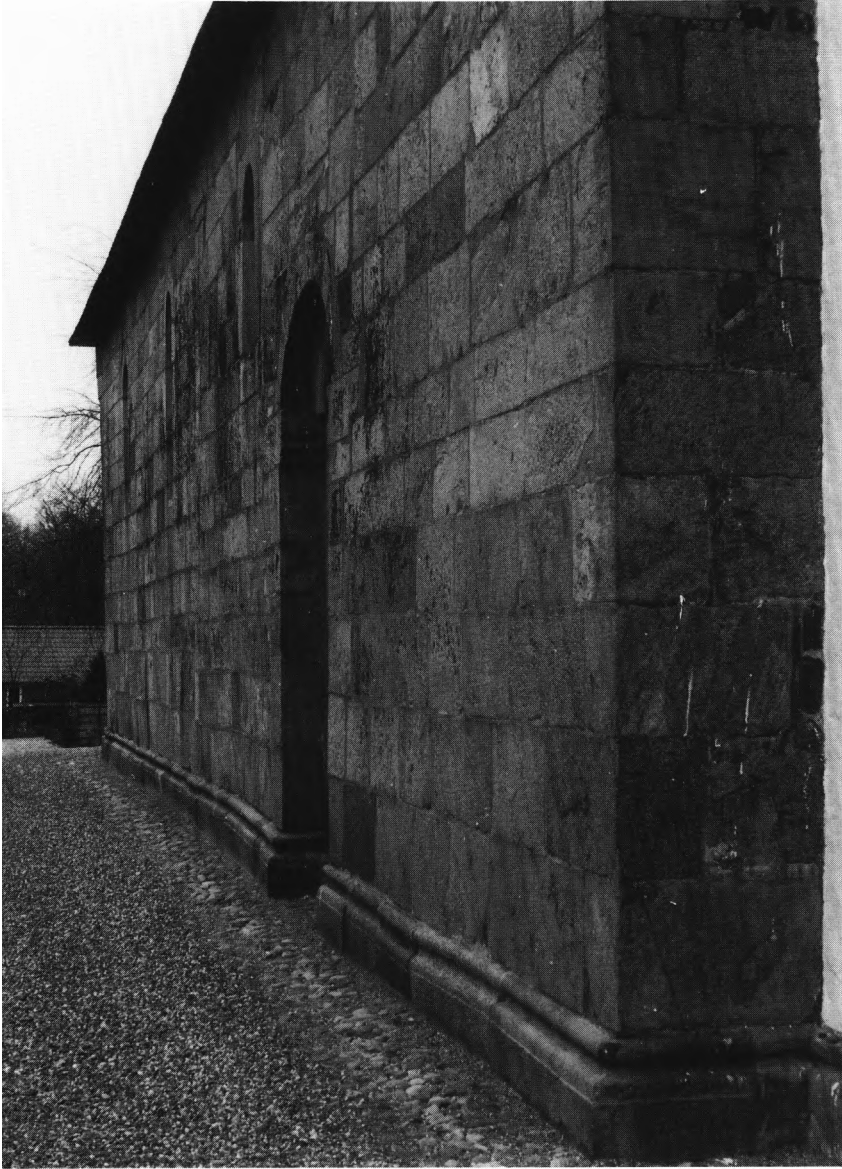

Fig. 8. Skibets nordside set fra nordvest. NJP fot. 1992. – *Schiffsnordwand von Nordwesten.*

cm, er anbragt i et 28 cm dybt, rundbuet spejl. Kilestensstikket udgår fra rigt profilerede kragsten (jfr. s. 2363, fig. 14), hvis udformning minder om nordre korbuekragbånd i Anst (s. 2474). De ydre hjørner er sat af almindelige bygningskvadre, mens karmene er af rejste kvadre. Døren dækkes af et halvcirkulært tympanon, omgivet af et rundbuet stik, som på undersiden smykkes af en tovsnoning svarende til tympanets. F. Uldall, der besøgte kirken 1885, fandt,

at døren ved omsætningen kunne være blevet forkert samlet: de to bueslag over tympanet er ikke halvcirkulære og kragbåndene er tilsyneladende anbragt et skifte for højt.

Tympanet (fig. 11), 130 cm i diameter, optages af et 3 cm dybt relief, som viser Kristus mellem Peter (øst) og Paulus. Ligesom i Anst (s. 2473) og Vamdrup viser billedet en velkendt scene (»traditio legis«), hvor apostlene får overrakt deres myndighedstegn: Peter nøglen og Paulus

Fig. 9. Norddør set udefra (s. 2546). NE fot. 1985. – *Norderportal*

bogen;¹⁹ men som i Vamdrup er Paulus undtagelsesvis udstyret med et liljescepter, som han rækker frem mod Kristus. De tre frontaltfremstillede figurer, der alle bærer glorie og fodsiddragt, er anbragt i stole, hvoraf der kun er vist et par runde stolper, endende i knopper og prydet med ringe. Kristus, der er et hoved højere end apostlene, rækker højre hånd frem i en velsigende gestus; i venstre hånd holder han en bog. Peter løfter nøglen med venstre hånd, mens højre er åben, vist med alle fem fingre. Paulus holder liljescepteret i højre hånd, i venstre har han en bog. Kompositionen er som nævnt nøje beslægtet med de to tympana i Anst og Vamdrup, men som Mackeprang har bemærket, er Skanderup og Vamdrup håndværksmæssigt af en ringere kvalitet: hovederne er runde og der er ikke gjort rede for hår og skæg. De to tympana står hinanden nær (liljescepteret!), men kan næppe være udført af samme stenhugger.²⁰

Den oprindelige placering af den to gange flyttede *syddør*, en stor fir søjleportal (fig. 12), kan ikke nøjagtig fastslås. En afvigelse i sokkelprofilen midt i skibets sydmur – overfor norddøren – kan måske opfattes som det oprindelige dørsteds østside. Dørens sekundære placering i skibets vestforlængelse fremgår af to lodfuger.

Ved flytningen til tårnets vestside 1862 blev portalen anbragt i et kvadersat, tagafdækket fremspring (fig. 15). Den falsede, rundbuede åbning viderefører bygningens profilerede sokkel.

I hver af de to false er et søjlepar, som bærer de kilestenssatte buer. Hvidtede, profilerede kragled er forlænget rundt om hele portalfremspringet og ind i døråbningen. Tre kilesten, der nu indrammer det halvrunde dørtrin, kan som foreslået af Mackeprang have omfattet et forsvundet tympanon. De monolite søjleskafter (18-20 cm i diameter) hviler på attisk profilerede baser (26×26 cm) med indadbøjende hjørneknopper under den ydre, nordre søjle og den indre søn-

Fig. 10. Udsnit af skibets nordside, to kvadre med sort stribe, hugget ud af samme granitblok (s. 2546). NJP fot. 1992. – *Ausschnitt aus Schiffsnordwand mit zwei schwarzgestreiften Quadern, aus demselben Granitblock gehauen.*

Fig. 11. Norddørens tympanon: Kristus mellem Peter og Paulus (s. 2547). Hude fot. 1905. – *Norderportal. Im Tympanon eine Darstellung des Christus zwischen den Aposteln Petrus und Paulus.*

dre. I de to andre baser er knopperne erstattet af groft huggede menneskehoveder. I den indre, nordre base (fig. 14) ses tre hoveder, de to tildels dækket af cement; i den ydre, søndre base er der kun ét rundt, skaldet hoved, mens de øvrige hjørner har knopper.

De forholdsvis spinkle terningkapitæler er af lidt afvigende form. Det indre, søndre har fremtrædende skjolde over en profileret hals, de tre øvrige kapitæler har forsænkede skjolde med en lille ryg i hjørnet. Af de to nordre kapitæler (fig. 13) er den indre af en sandstenslignende stenart (sml. døbefontens fod), og også den ydre, der har tovsnoninger med meget skarpe kanter, synes at afvige fra de øvrige granitter.

Portalen henregnes af Mackeprang²¹ til den såkaldte Ribegruppe, omfattende bl.a. firsøjleportalerne i Anst (s. 2470) og Vamdrup. I sidstnævnte kirke er en del af materialet den gulbrune Wesersandsten, et forhold som understreger forbindelsen til Ribe domkirke.²²

Indre. Væggene, der som nævnt blev skalmurede og glatpudsede 1873, er formodentlig ligesom gavltrekanter af marksten. Den runde kor-

bue har hvidtede, profilerede *kragbånd* (jfr. s. 2364, fig. 10 og 11). Både kor og skib har bevaret sine bjælkelofter (se ndf.).

Tilføjelser og ændringer. Skibets *vestforlængelse* er næppe meget yngre end selve kirken. Materialer og byggeteknik adskiller sig ikke kendeligt fra det ældste afsnit. Bygningsdelens udstrækning lader sig som nævnt ikke nøjagtig fastslå, idet de indvendige vægflader unddrager sig en nærmere undersøgelse, og sydfacaden er omsat og forstyrret af vinduer. Ved udvidelsen nedbrød man den gamle gavl og flyttede hjørnekvadrene ud, og ligesom i Lunde og Fåborg (s. 1108 og 1754) blev dørstederne lukket og nye døre indrettet længere mod vest. Vinduet i forlængelsens nordside har modsat de ældre rejste karmsten og monolit overligger. Lysningen sidder forholdsvis tættere ved den udvendige murflugt, og den indvendige åbning er noget bredere.

Tagværkerne er af eg og formodentlig senmiddelalderlige. Korets seks spærfag med dobbelt lag hanebånd (bladede samlinger) og korte, tappede stivere er nummereret fra vest mod øst

Fig. 12. Den gamle sydportal, i portalfremspring i tårnets vestside. Portalen er flyttet til tårnet 1862 (s. 2548). NE fot. 1985. – *Das altes Süderportal im Portalvorsprung in westlicher Turmwand. Das Portal ist 1862 wurde den Turm eingebaut.*

med streger i syd og firkantstik i nord. Skibets store, homogene tagværk, der tidligst kan være kommet til i forbindelse med udvidelsen, er af en tilsvarende konstruktion forstærket med skråtløbende stormlægter. Fagene er nummereret fra øst mod vest med øksehugne stregnumre i syd og firkantstik i nord. Det 20. og vestligste fag er vendt om – måske i forbindelse med tårnbyggeriet, da gavlspidsen blev taget ned. Den vestre bjælke blev udskiftet 1626 med »gullandsk« tømmer, 20 alen lang.¹⁰ Store afsavede

klodser (fra ældre bjælker?) ligger i spænd mellem en del af bjælkerne.

Senmiddelalderlige ændringer og tilføjelser. Bortset fra en udvidelse af sydsidens vinduer, af hvilke nu intet er at spore, har kirken næppe undergået de store ændringer, før der i senmiddelalderen opførtes et tårn i vest. Også tvåbenhuset kan meget vel være senmiddelalderligt.

Det magtfulde tårn (fig. 15) er, som det fremtræder nu, L. A. Winstrups værk. Ved ombygningen 1871, to år efter at han havde bygget nyt

Fig. 13. Sydportal, kapitæler (s. 2549). NE fot. 1985. – *Süderportal, Kapittle.*

tårn på Varde S. Jacobi, blev øverste stokværk fornyet og et sadeltag med kamtakke gavle afløst af et højt, ottesidet spir. Forinden, 1862, var kirkens hovedindgang blevet henlagt til tårnets vestside, hvor som nævnt den gamle sydportal blev indsat i et muret fremspring. Ved samme lejlighed blev tårnets underrum indrettet som våbenhus.

Tårnet hører sammen med det i Lejrskov til de største i amtet. Det har tilsyneladende aldrig haft en udvendig adgang eller trappe; etagerne må som nu have været forbundet med indvendige, tømrede trapper. Murene er af røde murensten i formatet 28-29×14×8,5 cm over en profileret granitsokkel. Facaderne i syd og vest er i flere omgange skalmuret med mindre sten og præges af mange sortmalede jernankre; oprindeligt murværk ses nu kun i nord og øst. I forbindelse med tårnets opførelse brød man en næsten 5 m bred, spids bue i skibets kvaderklædte vestgavl, og gavlspidsen blev revet ned til niveau med murkronen. I det oprindeligt meget høje underrum, hvis øverste del nu optages af en indskudt etage, er der i vest og nord fortandinger til et senere nedtaget hvælv. Under hvælvforlægget i rummets vestside – og over det indskudte loft – ses sporene af et stort (170 cm

bredt), indvendig falset, spidsbuet tvindue. Vinduet, der er tilmuret i forbindelse med portalens indsættelse 1862, bestod 1641¹⁰ af tolv »særdeles« vinduer (dvs. opdelt i mindre afsnit), 1×2 alen, hvis glas delvis blev udskiftet af Blasius glarmester. Mellemstokværket har indvendig bevaret sit middelalderlige murværk, dog er sydsiden fra og med en meter over gulvet af røde flens-

Fig. 14. Sydportal, base (s. 2549). NE fot. 1985. – *Süderportal, Basis.*

Fig. 15. Tårnet set fra sydvest (s. 2550). NJP fot. 1992. – *Blick auf Turm von Südwesten.*

borgsten. Af det gamle klokkestokværk er intet tilbage.

Sadeltaget var allerede i 1600'rne tækket med forskellige materialer: bly i syd og tegl i nord (sml. Lejrskov).²³ Burman Beckers tegning 1870 (fig. 16) viser tårnets tilstand året før Winstrups ombygning: De store, hvidtede murflader er uden vinduer og brydes kun af et fladbuet glamhul i hver side. Af de stejle, kamtakke gavle er

den vestre (ombyggede?) uden blændingsdekorationer.

Tårnet synes tidligt at have givet statiske problemer, idet vestsiden hældede udad. Ved en reparation 1617,¹⁰ da tårnet var »revnet fra øverst til nederst«, indlagde Villads murmester²⁴ seks store bjælker, fire af fyr og to af eg, fæstnet med murankre. 1639 var sydsiden meget brøstfældig, og til en reparation, udført af Mads Jørgensen murmester i 28 dage, indkøbtes 46 tønder kalk, 800 mursten og 9 pund »brunrødt«.¹⁰ Den sidste post viser, at tårnet da stod rødkalket.²⁵

1771 var tårnet så brøstfældigt, at hele sten faldt ned. En reparation var ikke blevet til noget på grund af ejerskifte. 1773 forberedte man en nedtagning af klokken, der da hang i nordre glamhul.²³ Men 1792 var klokken endnu ikke flyttet.¹⁷

Flytningen af portalen til tårnets vestside 1862 blev gennemført trods advarsler fra synet: gavlen hældede på det tidspunkt 24-30 tommer. Portalen anbragtes i et kvaderklædt fremspring, hvis gavltrekan oprindelig var noget lavere (sml. fig. 16). Efter en forhøjelse 1871 blev gavlen forsynet med et hvidtet malteserkors i cirkelblænding. I forbindelse med tårnrummets indretning til våbenhus 1862 afskildrede man et brændselsrum i nord (1935 indrettet til dåbsværelse) og et materialrum i syd. Tårnbuen blev tilmuret og forsynet med en dør. Rummet var allerede 1832 skilt fra kirken, vistnok med en trævæg.²⁶

Ved L. A. Winstrups ombygning 1871 blev klokkestokværket helt fornyet og fik i hver side dobbelte, rundbuede og falsede glamhuller over fælles sålbænk, flankeret af cirkelblændinger. I mellemstokværket indsattes små rundbuede vinduer. Muren afsluttes i en svær gesims med to savskifter. Det over ti meter høje, skifertækkede spir er i to afsæt: en firsidet pyramide og en ottekantet endende i en stor kugle og et kors.

Apsiden foran korets østgavl er opført 1934 efter tegning af arkitekt Axel Hansen, Ribe. Centrum for den klædelige, halvcirkulære tilbygning ligger i den nedbrudte korgavlsmurflugt. Den blytækkede apsis er af mursten, pudset og hvidtet over en nytildannet granitsokkel.

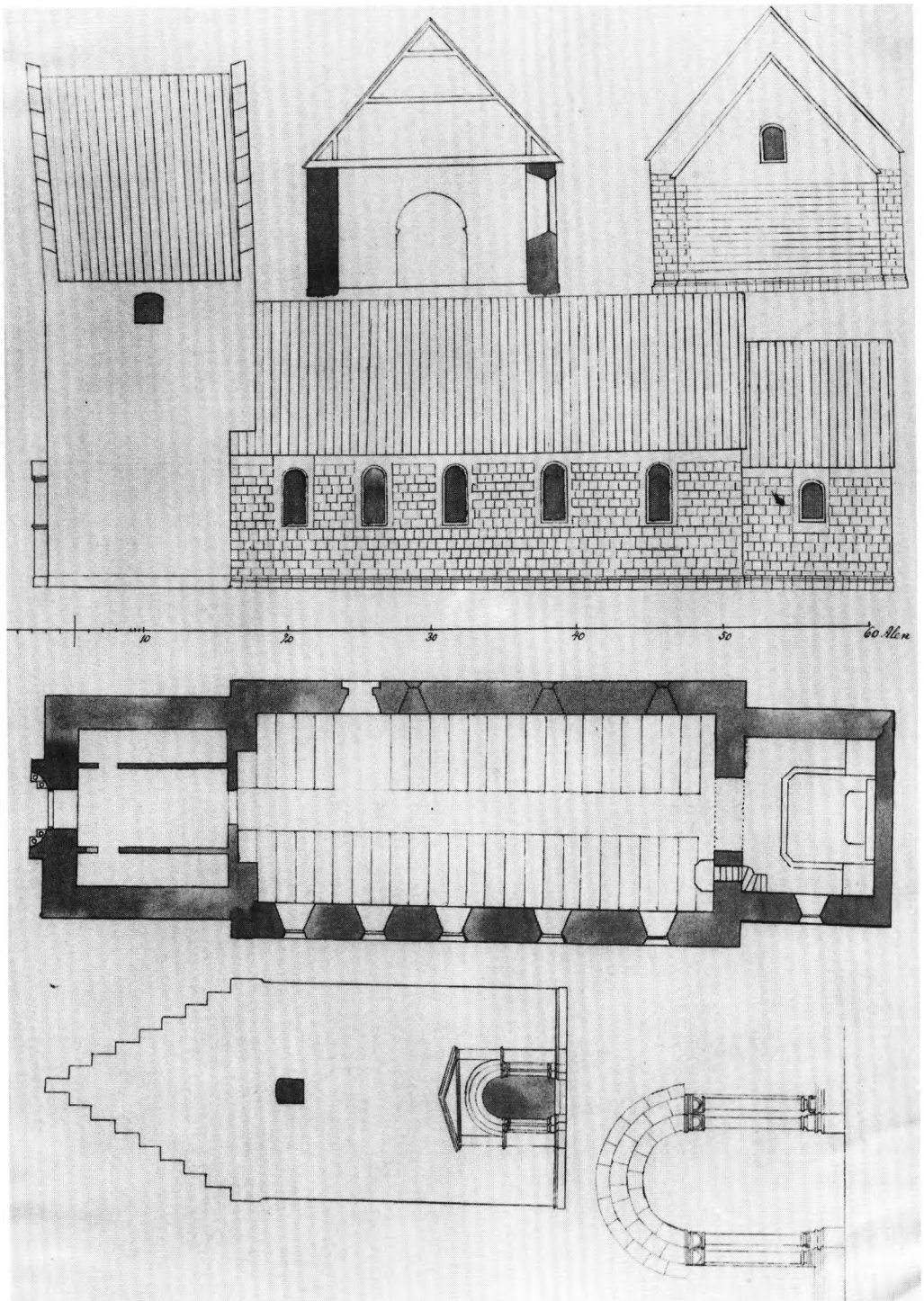

Fig. 16. Plan, snit og opstalter af kirken før ombygningen 1871-73. Tegning af G. Burman Becker 1870. Det kgl Bibliotek. – *Grundriss, Schnitt und Aufrisse vor dem Umbau der Kirche 1871-73.*

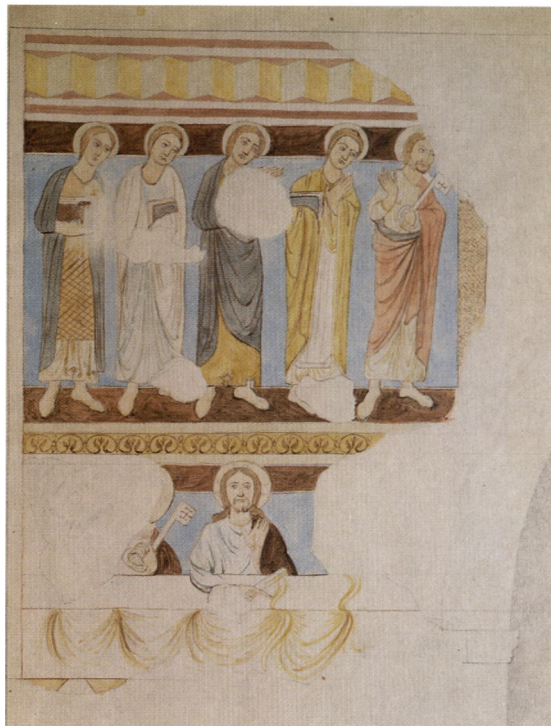

Fig. 17. Romansk $\dagger$ kalkmaleri, 1200-1225, på triumfvæggens nordside (s. 2555). Hovedfrisen rummer en apostelrække, lavfrisen Nadveren. Akvarel i NM, muligvis af A. Clemmensen, 1873. – *Romanische $\dagger$ Wandmalerei an nördlicher Triumphwand, 1200-1225. Friesausschmückung mit Apostelreihe (oben) und Abendmahlsszene (unten). Aquarell 1873.*

Rummet, der tjener som sakristi, får lys gennem tre romansk-formede vinduer. Menigheden havde allerede 1904 ytret ønske om et sakristi ved korgavlén. Dette blev i første omgang afvist, og i stedet blev der 1907 indsat en $\dagger$ dør i korgavlens sydlige del (arkitekt Hagerup, Kolding).¹⁵ Ved fremlæggelsen af Axel Hansens tegninger 1931 fremholdt man, at pladsforholdene i den stærkt besøgte kirke var utilfredsstillende, men først efter nogen tøven gav myndighederne deres tilladelse. En prøveudgravning foran koret i sommeren 1932 viste, at kirken næppe tidligere har haft apsis.

I *Våbenhuset* ved skibets sydside, der blev revet ned 1862,¹⁶ nævnes første gang 1642.¹⁰ Det var af ukendt alder, sandsynligvis fra senmiddelalderen. De kalkede mure (af munkesten?) stod 1652¹⁰ rødkalket ligesom tårnet. Tilmurede vin-

duer i siderne ønskedes åbnet 1856. Taget var tækket med tegl,²⁷ og våbenhuset var ligesom de øvrige på egnen uden loft. Planer om et hvælvet træloft, der respekterede sydportalen, blev opgivet, da man 1862 besluttede at nedbryde huset i forbindelse med portalens flytning til tårnets vestside. – En $\dagger$ kamin i våbenhuset, en såkaldt »støbeskorsten«, blev nymuret 1651, og samme år blev de sværtede vægge repareret og kalket.¹⁰ Betegnelsen »støbeskorsten« viser, at ildstedet må have været brugt til omstøbning af tagets blyplader (sml. Gesten s. 2520).

Lofter. Korloftet har siden 1934 stået pudset og hvidtet. Bræddelaget blev fornyet 1865 og gipset 1868,¹⁶ og fra 1873 stod det med en kalkmalet $\dagger$ dekoration med geometriske mønstre, svarende til udsmykningen omkring korbuen (jfr. $\dagger$ kalkmalerier).

I 16-1700'erne dækkedes koret af et $\dagger$ kassetteloft, opsat 1626, efter at brædderne tidligere havde ligget over bjælkerne. Lauritz snedker i Kolding udførte arbejdet, hvortil der medgik seks tylder fyrredeller, og en maler stafferede de ti roser under loftet, som snedkeren havde skåret.¹⁰ Loftet må i store træk have svaret til de eksisterende kassettelofter i Bække og Anst (s. 2394 og 2478), prydet med profilerede lister og nedhængende rosetter. Det omtales 1700 som et »panelværk«,²³ og var bevaret endnu 1769,²⁸ da præsten gengav den udskårne $\dagger$ indskrift på én af listerne: »1626 blev dette Paneel Loftt Samtyckt og bevilget af Ærlige og Velbyrdige Mand Gunder Lange til Breding,²⁹ Høveds Mand paa Coldinghuus, ... (Jacob Jensen) Buch Sognepræst og Kirke Værge til Schanderup«. ³⁰

$\dagger$ Loftsindskrifter, 1586-89. Fire andre lister i koret bar 1769 ordsprogsagtige, til dels versificerede sentenser på dansk og latin, opsat 1586-89 af sognepræst Knud Mogensen Buch: 1) »Al min Elænd haver Jeg heden vend udi Guds Haand. Sub Christi custodia nulla sunt pericula, 1586. Canutus Magni (under Kristi beskærmelse er intet at frygte, 1586, Knud Mogensen)«. 2) »Hvad du begynder og Tager for Hænde/ Lad Gud være Begyndelsen og Ende/ Vandre varlig/ tær sparlig/ Tiden er farlig/ Døden kommer snarlig«. 3) »Her skulle vi Guds Ord Høre,

Dennem af Hiertet Mærke og Lære, thi alting er forgængelig, Guds Ord bliver Evindeligt«. 4) »Frygter Gud baade Mænd og Qvinde, vender til Hannem Eders Hierte og Sinde, Thi det siger Jeg visselig, det er ret Vey Til Himmerig 1589«. ²⁸

I skibet er bjælkerne klædt med profilerede, dekorerede brædder, opsat 1873. Over bjælkerne ligger et øvre bræddelag af store planker. Loftet dækkedes 1700²³ af fyrrebrædder, der blev fornyet 1843.¹⁶

Vedligeholdelse og istandsættelser. Foruden faste, tilbagevendende arbejder på blytag, vinduer, teglstensgulv og træloft har navnlig tårnet (jfr. ovf.) krævet gentagne reparationer. Kirken havde 1621 i alt seks *†vinduer*, formodentlig et i korets sydside, fire i skibets sydside og det ovenfor omtalte, store vindue i skibets vestside. »Slottets« (dvs. Koldinghus') glarmester indsatte 1646 nyt glas, efter at det gamle var blevet slået ud af fjenderne under den forudgående krig.¹⁰ 1792¹⁷ overvejede man at genåbne nordsidens fire tilmurede, romanske vinduer, hvad dog først skete 1873. *Gulvene* var indtil 1860'erne lagt med mursten. Dette gjaldt også gulvet under stolestaderne, hvortil der 1649 blev indkøbt 2000 mursten.¹⁰ Kun våbenhuset havde stenbro.¹⁷ Inden kirken 1873 fik nye gulve af klinker var der lagt et brædegulv i skibets midtgang.¹⁵ I dag dækkes tårnrum og midtgang af gule klinker, suppleret med en række sorte langs kanterne. Stolestadernes trægulv er fornyet 1936.¹⁵ Et rødt murstensgulv i koret er fra 1934.

Ved *istandsættelsen* 1873 fik sydsidens vinduer store, rundbuede støbejernsrammer indfattet i granit. I forbindelse med dette arbejde blev store partier af sydmurenes kvaderstensbeklædning sat om. Indvendig, hvor loftet blev forsynet med ferniserede lister, blev væggene skalmuret, et arbejde der ledte til fundet af romanske kalkmalerier på triumfvæggen (jfr. ndf.). De glatte, dekorerede vægge (jfr. fig. 33) blev 1907 udstyret med en romaniserende rundbuefrise af stuk langs loftet, og triumfvæggen blev ved liséner delt i tre felter (jfr. fig. 40). Denne pudsede dekoration blev fjernet ved en *restauration* 1934-36,

hvorefter væggene igen står glatte og hvidtede. Forslaget til restaureringen, der udførtes i forbindelse med tilføjelsen af apsis, var udarbejdet af Axel Hansen. Efter dennes død 1935 fortsattes arbejdet, hvorunder bl.a. norddøren blev genåbnet, af arkitekt J. C. B. Øhlenschläger, Esbjerg (jfr. indskrift på prædikestolen).

Korgavlens stod efter ommuringen 1856 med en cementpudset facade. I gavlspidsen var indsat et rundbuet støbejernsvindue, og i den sydlige del var fra 1907 og til gavlens nedbrydning forud for apsidens opførelse 1934 en dør til brug for præsten.

Kirken har efter en hovedistandsættelse ved arkitekt S. A. Aakjær 1980 i alt væsentligt bevaret det udseende, den fik 1871-73. De romanske afsnit står udvendig med blanke kvaderstensfacader. Apsis og korgavl er hvidkalket ligesom tårnet. Som allerede nævnt var tårn, våbenhus og kirkegårdsport i 1600'ernes første halvdel kalket med »rødblunt«, svarende til flere af egnens kirker.³¹ Ved istandsættelsen 1871-73 blev kirken overalt tækket med skifer, der også dækker skibets østgavl. Indtil da havde kirken blytag, nævnt fra begyndelsen af 1600'erne.¹⁰

Opvarmning. Kirken fik elektrisk varme 1946.

– En *†kakkelovn*, opstillet 1877, blev 1894 afløst af en »varmeindretning«, udført af ingeniør Ramsing,¹⁵ formodentlig den kalorifer, der ses på ældre fotografier midt i skibets nordside.

†KALKMALERIER

1) 1200-25. 1873 afdækkedes på triumfvæggens nordlige del rester af romanske kalkmalerier, der nu kun kendes gennem en akvarel (fig. 17). Udsmykningen viser to figurfriser, adskilt af en spinkel palmetfrise og kronet af en savsnitfrise, begge med paralleller i Ål kirke (s. 1307ff.). Hovedfrisen, ca. 148 cm høj, afgrænses i syd langs triumfbuen af en fragmentarisk indramning med karakter af skælmønster. Den bevarede del af frisen indeholder resterne af en apostelrække, orienteret mod en (manglende) Kristusfigur midt over triumfbuen. De fem apostle har alle bøjet hoved og drejer kroppen let ind mod

triumfbuen. De er iført fodsid dragt med kappe, og de fire holder bøger, mens den femte og forreste, Peter, bærer nøglen. Lavfrisen, ca. 104 cm høj, fremstiller nadveren. Kristus, med korsglorie, sidder bag et bord med dug, der fra bordkanten falder i folder som et ophængt draperi. Hans venstre hånd er løftet i talegestus, og højre hånd holder brødet frem. Ved Kristi højre side ses en rest af Peter med glorie og nøglen i hånden. Ornamentfriserne står i gult, gråt og rødt. Mellem brunlige randborter fremtræder figurerne, på blå baggrund, med naturlig karnation samt dragter i brunt, rødt, hvidt, grønt og blåligt. Malerierne var lagt på et tyndt lag kalk, på et underliggende tykt lag lerpuds.³²

Fig. 18. Alterbordspanel fra 1577, stærkt fornyet 1934 (s. 2556). NE fot. 1985. – *Altartischpaneel, 1577. Stark erneuert 1934.*

Fig. 19. Alterbordspanel fra 1577, i sammenstykket form o. 1910 (s. 2557). Fot. i NM2. – *Altartischpaneel, 1577. In zusammengesetzter Ausgabe, um 1910.*

2) Dekoration (fig. 33), o. 1873, omfattende en rosetbort og en medaljon med gudslammet indvendig i triumfbuen, en palmetbort og en antikvainskrift (Matt. 11,28) omkring buen samt en bort med ruder i vinduessmigerne. En forenklet opmaling, antagelig 1907,¹⁵ var samhørende med en pudset lisénudsmykning og bestod af en gennemløbende frise med snoet bladranke i skibet og en gentagelse af indskriften, i tillempet fraktur, om triumfbuen (jfr. fig. 40). Efter lisénernes nedtagning 1934 blev kun indskriften opmalet.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens ældste inventarstykke er den romanske døbefont, mens senmiddelalderen repræsenteres af højaltertavlen fra o. 1500, et omtrent samtidigt korbuekrucifiks og alterstager fra o. 1525, støbt af Morten Jensen til et S. Nikolaj-alter. Den øvrige indretning er i det væsentlige fra renæssancetiden. Alterbordspanelet og resterne af en skriftestol bærer årstallet 1577 og skyldes ligesom nogle $\dagger$ stolestadegavle samme snedker. Prædikestolen, opsat 1589 af Caspar Markdanner, er et charmerende arbejde i ungrenæssancestil, mens højrenæssancen er slået igennem i de få år yngre stolegavle (vistnok fra 1596). 1600'erne er repræsenteret ved et dåbsfad og tre relieffer med Jesu barndomshistorie, der ikke nødvendigvis har gammel tilknytning til kirken, nu indsat i nyere salmenummertavler. En ældre klokke blev omstøbt 1736 af Caspar König og bekostet af generalinde Levetzow til Bygholm. Altersølvet, hvoraf kun kalken er bevaret, blev 1714 skænket af kirkeejeren Theodosius Levetzow til Oksholm. Orgelpulpituret er fra 1900.

Farvesætning og istandsættelser. Inventarets hovedstykker, altertavle, korbuekrucifiks og prædikestol, fremtræder med en staffing fra 1690'erne, fremdraget og opmalet ved en stor istandsættelse 1934 og 1936. Herunder blev også alterbord og skriftestol reableret, og alt blev nymalet. Orgelpulpituret blev udvidet og forsynet med malerier af N. Steenholdt. Et istandsættelsesarbejde 1981 omfattede en opmaling af stolestaderne.

Alterbordet (fig. 18), 1577, er et tresidet panelværk af fyrretræ, 205×114 cm, 107 cm højt, givetvis skåret af samme snedker som to $\dagger$ stolestadegavle og skriftestolen. Panelværket er flere gange ændret og 1934 stærkt fornyet, da alt

Fig. 20. Indre set mod øst. NE fot. 1985. – *Der Innenraum der Kirche gegen Osten.*

rammeverk blev nygjort med model i det oprindelige ved arkitekt Axel Hansen.

Oprindelige er alene fem arkadefyldinger og tre frisefyldinger i fladsnit, indsat i for- og sydsiden på det nygjorte rammeverk, der i nordsiden består af spejlfyldinger. Arkadernes enkle pilastre, med profilkapitæler, har forsænket midtfelt. Midtarkaden rummer en frontalt stillet, gammel mand med langt hår og skæg. Han er iført modedragt med baretagtig hue, skindbesat kåbe og små sko. Sviklerne har englehoveder. De øvrige arkader udfyldes af akantusløv og i bueslaget af englehoved, adskilt af en særegen fortsættelse af kapitælfilerne. I frisefyldingerne udgår fra et hoved i midten to overflødhedshorn med akantusslyng. Et skriftbånd, 1934 nyskåret efter det gamle, bærer relieversalerne »Svb Christi cvstodia nvlla svnt pe-

ricvla Anno 1577 (Under Kristi beskærmelse er intet af frygte. År 1577)« på forsiden og »Vnica spes mea Christvs (Kristus er mit eneste håb)« på sydsiden. Fodstykket, ligeledes nyskåret efter det gamle, har indskårne postamentprofiler.

Panelværket står hovedsageligt i blankt træ med skiftevis røde og grønne striber omkring fyldingernes spejle. Sortmalet bund for skæringer og indskrifter.

Ved J. Helms' besøg 1874 var forsidens tre fag forøget med ét af sydsidens to fag, halvdelen af dets frisefylding og hovedparten af dets skriftbånd (fig. 19). Sydsidens østfag var i stedet udfyldt af to fæstlegavle (jfr. s. 2569). Den enklere nordside bestod af to høje fyldinger med indridsede bueslag, i nyere dørrammer, og to karmstykker med indridsede pilastre.³³ Indtil 1934 stod panelværket op ad korets østvæg.

Fig. 21. Apostlene Jakob den Ældre, Andreas og Peter. Udsnit af altertavlen fra o. 1500, jfr. fig. 22 (s. 2558). NE fot. 1985. – *Die Apostel Jakobus der Ältere, Andreas und Petrus. Ausschnitt aus Flügelaltar, um 1500. Vgl. Abb. 22.*

†*Alterklæder.* Under Kejserkrigen 1627-29 blev et alterklæde stjålet af »rytterne fra Kolding«. ¹⁰ Et 1655-56 ¹⁰ anskaffet klæde var forsvundet 1700. ²³ 1773 blev et stjålet klæde erstattet med et nyt. ²³ 1861 indkøbtes et rødt klæde, som synet året efter ønskede besat med et kors af guldbrokade på forsiden. ¹⁶ 1901 erhvervede man et alterklæde med kors af guldbrokade, ¹⁵ og 1927 var klædet af fløjl.

†*(Side?) alter,* viet S. Nikolaj, jfr. alterstager.

Altertavle (fig. 22), o. 1500, sengotisk fløjaltertavle, 230×340 cm, 23 cm dyb, med figurrig Korsfæstelsesscene i midtskabet, apostelrækker i fløjene, og predella.

I den traditionelle korsfæstelsesscene flankeres Kristus på korset af den gode og den onde røver, begge i forvredne stillinger. Kristus, med tornekrone, hænger i udstrakte arme, med hovedet hældende mod højre skulder og en nedhæn-

gende hårlok over samme skulder. Korset flankeres af to figurgrupper. Under den gode røver (fig. 23) ses de tre Maria'er, den segnende Jomfru Maria støttes af Johannes, og Maria Magdalene knæler til venstre med udslået hår. Baggrunden fyldes af soldater, heraf to til hest, den ene, Stefaton, med eddikesvampen på spyd. Ved korsets fod står en soldat med eddikespanden, og foran ham knæler skriveren med skriftrullen. Under den onde røver (fig. 24) optages forgrunden af tre ryttere, hvoraf den ene, Pilatus, dikterer til skriveren. Blandt soldaterne bag ved står formentlig hovedsmanden i en form for bispeskrud.

Fløjenes apostelfigurer, fordelt på to rækker, bærer lange kjortler og kapper med markerede folder. De er barfodede, har langt hår og skæg, undtagen Bartolomæus og Johannes, og bærer attributter, hvoraf nogle 1897 var ombyttet; rekonstrueret ved en istandsættelse 1936. Figurerne beskrives her med angivelse af 1693 malede navne. Foroven fra nord: 1) (Fig. 21) »S. Jacobus Maior« (Jakob den Ældre) i pilgrimsdragt med Ibskal på hatten, vandrestav i højre hånd og opslået bog i venstre. Tidligere uden stav. 2) (Fig. 21) »S. Andreas« med skråkors bag sig og opslået bog i hænderne. 3) (Fig. 21) »S. Peter« med nøgle i højre hånd og opslået bog i venstre. 4) »S. Philipus« med korsstav i højre hånd og opslået bog i venstre. Tidligere med Jacob den Ældres stav. 5) »S. Bartholomeus« med kniv i venstre hånd og opslået bog i højre. 6) »S. Thomas« med nygjort lanse i venstre hånd og opslået bog i højre. 1897 med økse og 1907 uden attribut. 7) »S. Matheus« med sværd i venstre hånd og opslået bog i højre. 8) »S. Johannes«, med velsignende højre hånd over kalken i venstre. 9) »S. Jacobus Minor« (Jakob den Yngre) med nygjort stav i højre hånd og lukket bog i venstre. 10) »S. Simon« med sav i venstre hånd og lukket bog i højre. 11) »S. Judas Tadeus« med kølle i højre hånd og lukket bog i venstre. 12) »S. Mathias« med nygjort økse i højre hånd og den venstre, usædvanligt store hånd holdende i kappen. Tidligere med Filips korsstav.

Figurerne, ca. 60 cm høje, står alle under gennembrudte stavværksbaldakiner. Midtskabet

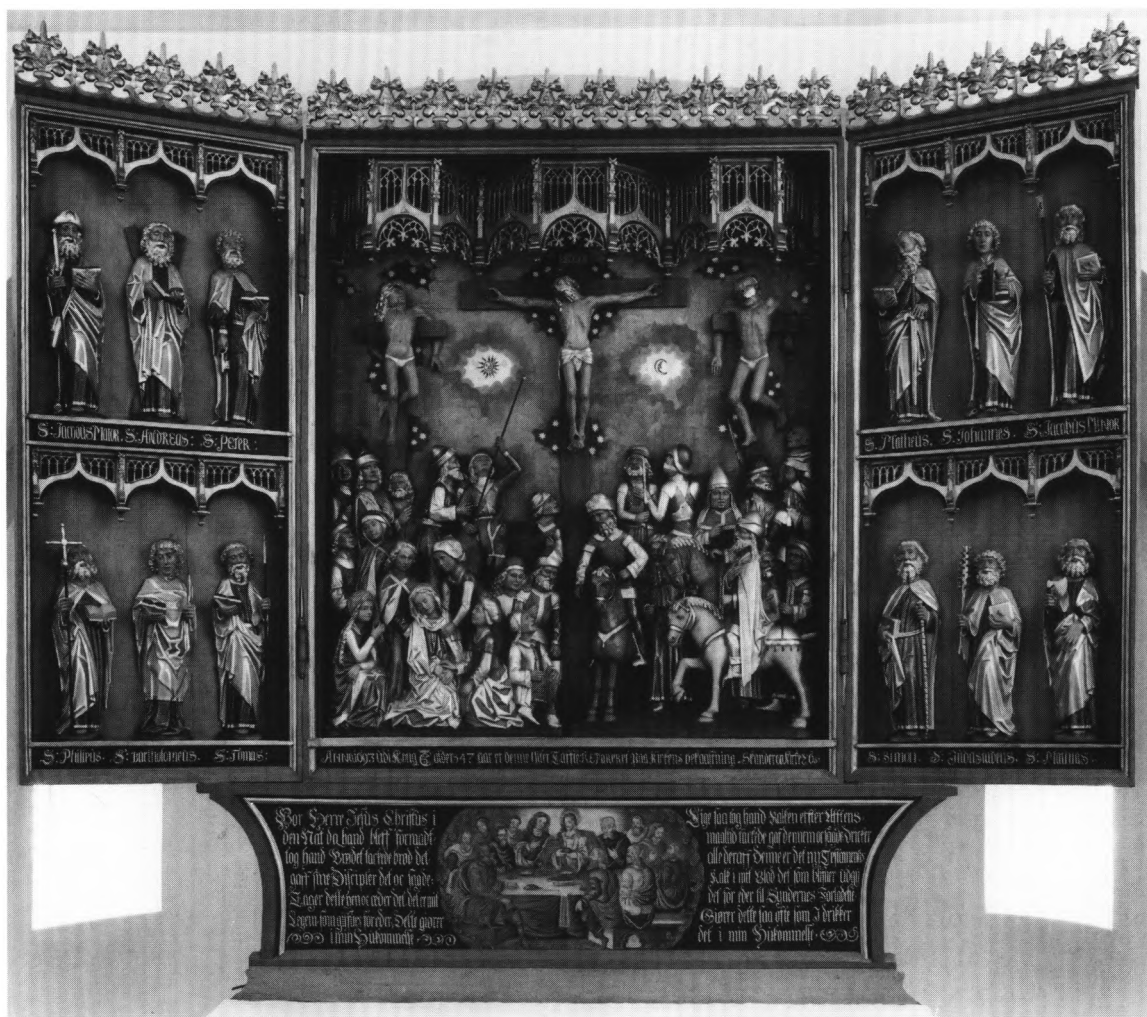

Fig. 22. Altertavle fra o. 1500, med en Korsfæstelse i midtskabet og apostle i fløjene, samt predellamaleri fra 1693 (s. 2558). NE fot. 1985. – *Flügelaltar, um 1500. Im Mittelschrein eine Kreuzigungsszene. In den Flügeln Aposteldarstellungen. Predella mit Abendmahlsgemälde, 1693.*

rummer tre tresidet fremspringende baldakiner, hvoraf den midterste, over Kristus, er bredest. Korsblomster og fiskeblærer er delvis fornyede. Fløjenes kølbuebaldakiner er enkle. Tavlen kronet af en delvis fornyet frise af korsblomstspir.

Kristusfiguren er i udformning og skæring nært beslægtet med kirkens korbuekrucifiks (s. 2563) og skyldes muligvis samme billedskærer. Korsfæstelsesscenen er antagelig udført efter samme forlæg som den mindre figurrige altertavle, o. 1475-1500, i Varnæs kirke (DK. SJyll. s. 1897) og minder, med de mange beredne figurer, om de sønderjyske korsfæstelsesscener.

Stafferingen fra 1693, suppleret 1936, domineres af figurernes laserede røde, grønne og grå dragter med forgyldte folder. Hår, skæg og lændeklæder er forgyldte, øjenbind sølvfarvede og karnationen naturlig. På skriverens skriftrulle står med sortmalet skriveskrift »Jesu Nazareneus Rex Judorum (Jesus af Nazaret jødernes konge)«. Korsene står brune, jordsmonnet sort og baldakinerne forgyldte, sølvfarvede, grå og røde. På midtskabets bagvæg skifter malede skyformationer fra gråt til grønt med forgyldte stjerner og strålekrans om sort-rød sol (kristendommen) og måne (jødedommen). Ramme-

Fig. 23-24. Figurgruppen under henholdsvis den gode og den onde røver. Udsnit af altertavlen fra o. 1500, jfr. fig. 22 (s. 2558). NE fot. 1985. – *Figurengruppe unter dem guten, bzw. dem verstockten Schächer. Ausschnitt aus Flügelaltar, um 1500. Vgl. Abb. 22.*

værket er rødt med lidt sort og gråt samt forgyldte indskrifter på sort bund. Midtskabets fodfelt bærer en frakturindskrift, der daterer staffering og predellamaleri (jvf. ndf.): »Anno 1693 udi Kong C(hristian) 5. alders 47 Aar er denne Alter Taffle repareret paa Kirkens bekostning Skanderop Kirke«.

Til stafferingen 1693 hører predellaens *maleri* (fig. 25), Nadveren, 40×80 cm, olie på træ, ligeledes afdækket 1936. Kristus bryder brødet, siddende i rød kjortel og kappe midt for bordet. Blandt apostlene, der alle er iført folderige røde, grønne og brune dragter, sidder Judas til venstre med pung i hånden. Maleriet, der indrammes af kartouche, flankeres af samtidigt malede nadverindstiftelsesord »Vor Herre Jesus Christus i den Nat da hand bleff forraadt...« (1 Kor. 11,23–25), i forgyldt fraktur på sort bund.

Af tavlens oprindelige staffering blev enkelte rester konstateret ved restaureringen 1936. Op-

malingen 1693 mindedes med en nu forsvunden indskrift på predellaens nedre kant: »Samme Aar var A. Horne Sogne Præst til Scanderup Menighed og Ifver Thulesen Kirkeværge«.²⁸ I sidste del af 1800'erne blev tavlen flere gange istandsat, opmalet og forgyldt,³⁴ og 1879¹⁶ blev fodstykket malet med blå, antagelig den 1907 omtalte blå bundfarve for predellaens forgyldte indskrift. Samme år stod tavlens staffering med hvide og forgyldte baldakiner og blegblå baggrund for figurer med forgyldt hår og skæg samt brune, grønne, blå og grå dragter. Midtskabets fodfelt rummede den forgyldte indskrift »Det er fuldbragt« på brun bund, og fløjenes fodfelter bar apostelnavne i samme farvesætning.

Altørsølv. Kalken (fig. 27), 1714, 21 cm høj, skænket af kirkeejeren Theodosius Levetzow til Oksholm sammen med en *tdisk*. Bægeret er muligvis fornyet ved reparation 1886.¹⁵ Den

seksstungede fod, uden stempler, bærer et pånit-tet støbt krucifiks, graverede kursivindskrifter »Skanderup Kirkes Kalch 1714« og »Theodosius Levetzow« samt dennes våben (fig. 28). Det seksstuede skaft har seksstunget knop med tre ru-debosser, hvis graverede versaler tilsammen danner »IHS«. I de mellemliggende felter er spor efter radial stråle- eller blomster-gravering. Disk, 1967, af sølv, 16 cm i tv., med graveret cirkelkors på fanen. Under bunden stempel for Hans Hansen, Kolding, – †Diske. 1) 1714,³⁵ sam-men med kalken skænket af kirkeejer Theodo-sius Levetzow, nævnes senest 1769.²⁸ 2) 1966 var en disk opslidt.

†Altersæt. 1) 1631-32. Kalk og disk af tin.¹⁰ 2) 1636-37. Kalk og disk, af forgyldt sølv, med en samlet vægt på 32 lod, udført af Didrick Guld-smed.¹⁰ 1700 var kalkens fod og bæger gået fra hinanden.²³

Oblatæsker. 1) 1967, oval, 13,5 cm lang, af sølv, med graveret cirkelkors på låget. Under bunden stempel for Hans Hansen, Kolding. 2)

O. 1850,³⁶ 14 cm i tv., fra Bing & Grøndahl, af sort porcelæn med guld-kors og -kanter. Alter-kander. 1) 1966, af sølv, 28 cm høj, med graveret cirkelkors på legemet og høj, indsnævret hals. Under bunden stempel for Hans Hansen, Kol-ding. 2) O. 1850,³⁷ 30 cm høj, fra Bing & Grøn-dahl, af sort porcelæn med guld-kors og -kanter.

– 1892 anskaffedes en †sølvflaske til altergan-gen.¹⁵

Syges æt. 1) Nyt, af sølv, fra C. C. Herman, København. Kalk, 16 cm høj, disk, 7,5 cm i

Fig. 25. Nadvermaleri udført 1693 på predellaen af altertavle udført o. 1500, jfr. fig. 22 (s. 2560). NE fot. 1985. – Abendmahlungsmalerei, 1693. In der Predella des Flügelaltars, um 1500. Vgl. Abb. 22.

Fig. 26. Korbuekrucifiks fra o. 1500 (s. 2563). NE fot. 1985. – Triumphkreuz, um 1500.

tv., og oblatæske, 5 cm i tv., med indgra-verede kors og under bunden stempel. I samti-digt læderfuttal.

2) (Fig. 29) 1861, udført af Niels Nielsen, Kol-ding. Kalken, 12 cm høj, har rund fod, skaft med tunger i fordybet kontur og bæger med seks lignende brede tunger samt blomster langs mundingsranden. Disken, 7,5 cm i tv., har cir-kelkors på fanen og oblatgemme i bunden, med mesterstempel (Bøje 1982 nr. 6613). Samhø-rende er en lille vinflaske i glas samt et futtal af en læderbetrukket, udhulet egeblok med årstal-let »1861«.

Alterstager (fig. 30), o. 1525, 33 cm høje, støbt af Morten Jensen til et S. Nikolaj alter, med pa-ralleller i Fåborg (s. 1765) og Vester Nebel kirke (s. 1983). Stagerne har næsten ensdannet konisk fod- og lydeskål med svag profilering og cylin-derskaft med tre skaftinge. Fodskålene hviler på tre fødder, formet som dyrepoter. På den ene fodskål er indgraveret bomærke (to parallelle lodrette linier, begge krydset af en vandret og den ene længere med kryds øverst) samt en frak-turindskrift, forfattet på plattysk: »Dessen

Fig. 27. Alterkalk, skænket af generallojtnant Theodosius Levetzow 1714 (s. 2560). NE fot. 1985. – *Kelch, gestiftet von Generalleutnant Theodosius Levetzow 1714.*

Luchter ghat merten iensson to Schandorp Ker-

ken to Sanct Nicolaus altare«. ³⁸ Lysetornene er fornyede i jern. – 1935 var stagerne forsynet med elektriske lys. ³⁹

Træstager, 1800’rne. To ens, 12 cm høje, med stor rund fod og tykt skaft, sortmalede. To ens, 116 cm høje, med balusterformet skaft, højt postament med udskåret skjold og profileret fod. Sort- og gråmalet. Alle i tårnets nedre mellemstokværk.

Syvarmede stager. 1) 1962, 37,5 cm høj, Tiltusstage på trappefod med graveret versalindskrift »Skanderup kirke 1962«. 2) O. 1900, 56 cm høj, med rund fod i tre afsæt på kvadratisk fodplade. Skaft med cylinderformede led og arme med kugleled, der samles i en smal messingplade under kugleformede lyseskåle. Nu i skabet bag altret. *Trearmede stager*. To ens, nyere, 41 cm høje, med rund fod, sekssidet skaft, gennembrudte arme og lyseskåle på flad skål.

Messehagler. 1) O. 1900, af rødt fløjl med guld-kors og -kanter. 2-4) Nyere, i liturgiske farver. †*Messehagler*. 1627-29 blev en messehagel stjålet af »rytterne fra Kolding« under Kejserkrigen, og kort efter generhvervet mod betaling. ¹⁰ 1651-52 indkøbtes seks alen blåt lærred til foer til haglen. ¹⁰ 1700 var messehaglen af rødt fløjl med kors af guldsnore, skænket af sognepræst Jens Jacobsen Buch (†1688), ²³ og 1769 var haglen gammel og grøn. ²⁸ 1835 blev en hagel af rødt fløjl med sølvtresser anskaffet. ¹⁶ 1855 fik den ny guldbesætning, ¹⁰ og 1865 erstattedes den af en ny af silkefløjl. ¹⁵

Alterskranke (jfr. fig. 20), opsat 1876, ¹⁶ halv-rund, mørklakeret håndliste og balustre samt læderbetrukket knæfald.

†*Alterskranker*. 1652-53 indkøbtes fyrredeller til knæskamler. ¹⁰ 1790 var knæfaldet brøstfældigt, og 1792 lod præsten Peder Pedersen Winther et nyt skranke opsætte. ⁴⁰ 1829 skulle en låge repareres. ¹⁶

Døbefont (fig. 31), romansk, med kumme, 79

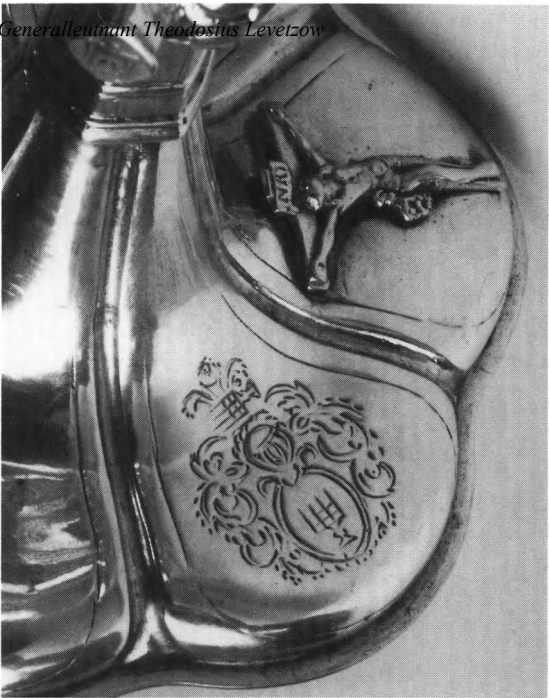

Fig. 28. Alterkalk skænket 1714, udsnit af fod med Theodosius Levetzows våben, jfr. fig. 27 (s. 2561). NE fot. 1985. – *Kelch. Detail vom Fuss mit Stifterwappen, 1714. Vgl. Abb. 27.*

Fig. 29. Sygesæt, udført 1861 af Niels Nielsen, Kolding (s. 2561). NE fot. 1985. – *Krankengerätesatz von Niels Nielsen, Kolding, 1861.*

cm i tv., af rødlig granit, og fod, 33 cm høj, af grålig Wesersandsten, beslægtet med stenhuggerarbejder i Ribe domkirke (jfr. s. 2549).

Den cylinderformede kumme, der tilhører den glatkummede vestjyske type (Mackeprang: Døbefonte, s. 166), har attisk mundingsprofil, hvis øvre rundstav er erstattet af platte, samt lille rundstav ved overgangen til det cylindriske skaft. Fodens øvre led er cylindrisk, det nedre kvadratisk. I hjørnerne (fig. 32a-c) sidder to velhuggede vædderhoveder, en siddende mandsfigur med skulderlangt hår og hænderne samlet ved benene samt en grovere udhugget mandsfigur i fodsid dragt. Såvel Wesersandstenen som hjørnefigurerne knytter foden til arbejder i Ribe Domkirke, hvor især vædderhovederne har nære sidestykker i apsidens sandstensbaser (s. 203f.).

1700 blev fonten forbedret med guld og farver.²³ Efter gentagne ønsker om rensning i sidste halvdel af 1800'rne⁴¹ fremsattes 1882 et ønske om opmaling.⁴² 1896 stod fonten i rensset stand ved triumfbuens nordre vange.⁴³ Siden 1936 i skibets nordøsthjørne.

Dåbsfæde. 1) 1961, af messing, 74 cm i tv., med versalindskriften »Skanderup kirke 1961« samt diagonalt graverede korsarme på fanen. I bunden Kristusmonogram. Stempel for O. Frandsen under bunden. 2) 1600'rne. Glat fad, af messing, 60,5 cm i tv. med bred fane, der 1907 bar udslidte adelsvåben, det ene med skrå-

bjælke. Fadet nævnes første gang 1700.²³ *Dåbskande*, 1902, af messing, 32 cm høj, skænket af

I. L. Bruun. Chokoladekandeform med lille vulst mellem hals og legeme samt muslingeskal på låg og ved hanken. Under bunden indridset med skriveskrift »I. L. Bruun 7/2 1902 Skanderup«.

†*Fontehimmel*, 1580, af præsten 1769 beskrevet som »en Pyramide af træ med indscriptionen: 1580 Baptismus Infantium est aqvæ regenerationis ac renovationis Spiritus Sancti (Børnenes dåb er kilden til vandets genskabelse og den helligaands fornyelse (Tit. 3,5))«²⁸ formentlig af samme type som i Bramminge (Gørding hrd.) og Arrild, Tønder amt (DK. SJyll. s. 1273).

Korbuekrucifiks (fig. 26), o. 1500. Figuren, 75 cm høj, hænger i udstrakte arme med hovedet

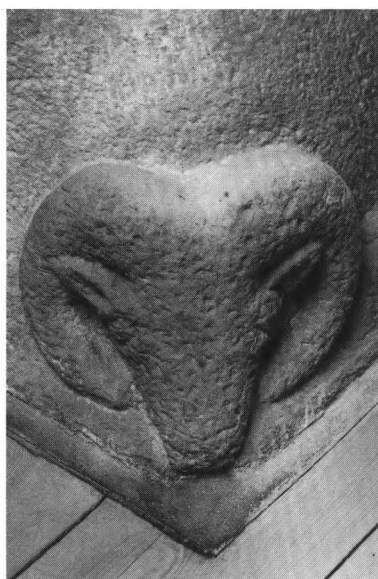

Fig. 30. Alterstage, o. 1525, ifølge indskrift støbt af Morten Jensen til S. Nikolaj alter i Skanderup kirke (s. 2561). NE fot. 1985. – *Altarleuchter, um 1525. Laut Inschrift gegossen von Morten Jensen für den St. Nikolai Altar in der Skanderup Kirche.*

Fig. 31. Romansk døbefont med granitkumme og sandstensfod (s. 2563). NE fot. 1985. – *Romanischer Taufstein mit Granitkuppe und Fuss aus Sandstein.*

Fig. 32a-c. Døbefont, detaljer af fod, jfr. fig. 31 (s. 2563). a. Vædderhoved. b. Mandsfigur, c. Mandsfigur. NE fot. 1985. – *Taufstein. Details vom Fuss: Widderkopf und Männerfiguren. Vgl. Abb. 31.*

hældende mod højre skulder, flettet tornekrone, skåret sidevunde og højre fod lagt over venstre. Øjnene er lukkede, munden halvåben, skæg og hår langt med en hårlok over højre skulder. Ribbenene er markerede, med indskåren linie fra brystkasse til navle, og lændeklædet er bundet midt på, med en flig ved venstre hofte. Kors-træet, 110 cm højt, har glorieskive i korsskæringen, og korsarmene, der kantes af udhulede knopper, har muligvis fornyede, glatte og kvadratiske endefelter. – Bemalingen fra o. 1700, fremdraget 1936, omfatter en grålig karnation med røde blodstænk, forgyldt hår, skæg og lændeklæde samt grå tornekrone. Korstræet er brunt med rød og forgyldt korsglorie, sorte kanter, sorte og indvendig grå knopper og grønne endefelter med forgyldte kanter.⁴⁴

Trods mindre afvigelser har figuren betydelig lighed med altertavlens korsfæstede Kristusfigur og kan muligvis skyldes samme værksted. – 1874 hang det, s. *Prædikestol* (fig. 37), 1589, opsat efter befaling

af Caspar Markdanner. Kurven er af karnaptype med ni fag, fem fag i karnappen samt bredere nord- og sydvendte fag. Fagene er adskilt af kannelerede, korintiske halv søjler, mellem karnap og brystning af kvartsøjler. Med undtagelse af det ganske enkle sydfag rummer fagene arkadefelter med toskanske kvartsøjler, der har

Fig. 33. Indre set mod øst (prædikestol og korparti) 1905. Hude fot. – *Der Innenraum der Kirche gegen Osten (Kanzel und Chorpartie), 1905.*

glatte prydbælter. Bueslaget ledsages af en dobbelt tungkant, og sviklerne har perspektivhuller. Det glatte sydfag (ind mod væggen) synes aldrig at have båret arkadefelt. Postamentet ledsages af tandsnit forneden og har æggestavsindrammede felter med reliefversaler (jfr. ndf.) på oprullede kartoucher. Postamentfremspringene bærer løvehoveder, de fleste med ring i flaben (fig. 35), samt enkelte vrængemasker, hvorunder hængeknopper. Frisen har under kronlisten karnisformet tandsnit og skriftfelter svarende til postamentets. Frisefremspringene prydes af mands- og kvindebuster med opslåede kraver

og knaprad (fig. 34). Nordfagets mandsbuster, i en lidt grovere skæring, bærer huer; sydfagets mands- og kvindebuste er uden dragt. Indskriften indledes på frisen og fortsætter på postamentet, nord- og sydfaget undtaget: »Facta/ est hec/ strvc/tvra/ mandato/ Præsidis/ Caspari// Marc- dani/ tvtore/ hvivs/ Ecclesiæ/ Domino/ Chanvto/ Magni (Pastore) (Denne opbygning er gjort på befaling af lensmand Caspar Markdanner, denne kirkes beskytter, da hr. Knud Mogensen var præst)«.

Kurven hviler på en bærestolpe, der foroven udvider sig i en vifteform med to store rosetter

Fig. 34-35. Detaljer af prædikestol fra 1589, jfr. fig. 37. 34. Frise med mands- og kvindebuster (s. 2565). 35. Postament med løvehoveder (s. 2565). NE fot. 1985. – *Kanzel, 1589. Details. Fries mit Männer- und Frauenbüsten und Untersatz mit Löwenköpfe.*

samt en lille indskåren volut i nord. På bærestolpens knægt er opsat en mandsfigur (fig. 36), lokalt opfattet som Caspar Markdanner. Han har krøllet hår og langt skæg og holder et skjold med reliefversalerne »Anno Domini 1589«.

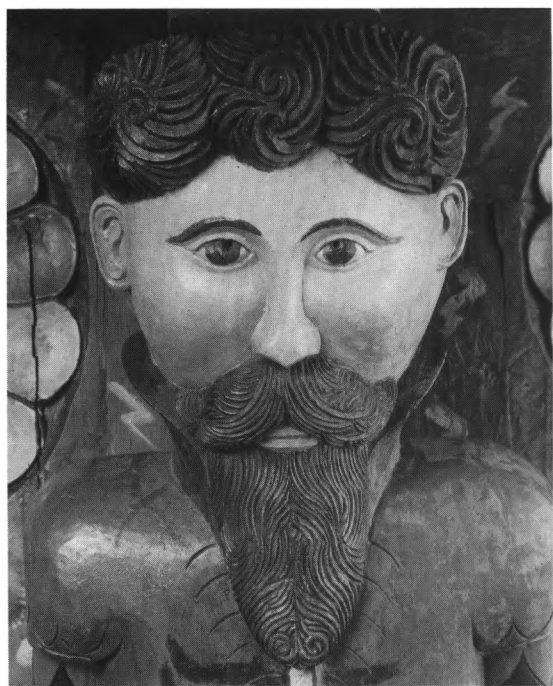

Fig. 36. Mandsfigur på bærestolpe, udsnit af prædikestol fra 1589, jfr. fig. 37 (s. 2566). NE fot. 1985. – *Männerfigur an Kanzelstütze. Ausschnitt aus Kanzel, 1589. Vgl. Abb. 37.*

Den samtidige himmel (jfr. fig. 33) følger stolens karnapform. Profilled med tandsnit indrammer indskriftfrisen med reliefskårne versaler »Propter scelvs/ popvli/ mei pe/rcvssi filivm/ mevm qvia/ abscisvs est/ de terra/ viventivm (For mit folks synd har jeg ramt min søn, fordi han blev bortrevet fra de levendes land (Es. 53,8))«. Det glatte loft opdeles af otte radiære profilribber, der udgår fra en dobbelttroset med nedhængende due. Loftet og duen er fornyet, muligvis 1883, da loftet var råddent.¹⁵

Prædikestolens staffing er sammen med malerierne (jfr. ndf.) dateret af malet indskrift »Anno/ 1695« i nordfagets glatte skriftfelter; fremdraget og suppleret 1936. Stolen er rød, sort og hvid marmoreret med forgyldte indskrifter på sort bund og detaljer i gråt, sort, rødt, grønt, guld, sølv og laserende grønt og rødt. Bærestolpens mandsfigur har mørkebrunt hår og skæg, lysebrun dragt med sorte striber og rød tungebort på ærmerne samt blåt skjold med hvid kant og indskrift. Sydfaget er udfyldt af sort skriveskrift, der vidner om istandsættelsesarbejder 1934 og 1936.⁴⁵

Arkadefelternes *malerier*, 1695, afdækket 1936,⁴⁶ viser evangelisterne, Gudslammet, Paulus, Moses og Aron. De er iklædt grønne, røde, brune og gyldne kjortler og kapper og står på baggrund af ensartede dunkle landskaber i brunt

Fig. 37. Prædikestol, 1589, ifølge indskrift opsat på befaling af Caspar Markdanner (s. 2564). NE fot. 1985. – Kanzel, 1589. Laut Inschrift errichtet von Caspar Markdanner.

og grønligt med hvid og blå-grøn himmel. Med undtagelse af Johannes har alle langt hår og skæg, og evangelisterne samt Paulus rammes af en lysstråle. Lammet bærer rød-hvidt flag. De sorte fodfelter rummer navne i forgyldte versaler. 1) »S. Pavls«, med gestikulerende hænder.

2) (Fig. 38) »S. Mattævs«, med opslået bog og pen i hænderne samt bag ham englen med op-rakte arme. 3) »S. Marcvs«, med bog under armen og pen i hånden samt løven bag ham. 4) »Moses«, med horn i panden, stav i hånden og bag ham kobberslangen på kors. 5) »Ecce Agnus Dei«. Gudslammet med højre forben holdende en korsfane med flag, på bakketop. 6)

»Aron«, med stav og røgelsekar i hænderne, iført ypperstepræstedragt. 7) »S. Lvkas«, med opslået bog og pen i hænderne og oksen bag ham. 8) »S. Iohannes«, med opslået bog og pen i hænderne samt ørnen bag ham.

Prædikestolen er opsat i skibets sydøsthjørne, med opgang gennem triumfmuren. Trappen, muret af røde tegl med sortmalet støbejernsgelænder, har 1934 erstattet en ældre med balusterformet trægelænder, vel fra 1876.⁴⁷

To småbuster, et englehoved, 15×26 cm, og en mandsbuste (fig. 50), 19×12, svarende til dem på prædikestolens friseffremspring, må stamme fra stolen. Busten har opslået krave, udskåren

Fig. 38. Maleri af Mattæus, 1695, i storfelt på prædikestolen fra 1589, jfr. fig. 37 (s. 2567). NE fot. 1985. – Evangelistengavlen fra 1695. Samt forgyldte Jesumonogrammer i 1589. Vgl. Abb. 37.

knaprad samt hænderne samlet på brystet.⁴⁸

Begge nu ophængt i skriftestolen.

1769²⁸ var stolens inderside beklædt med tre

(†)malerier, o. 1695, muligvis udført til beklædning af en †prædikestolsopgang. Et bevaret maleri, nu i skriftestolen (s. 2569), viser Kong David. Af de to forsvundne fremstillede det ene Ezekiel, stående med oprakt hånd, ledsaget af indskriften »Naar de Paaminder den Ugudelige« (Ez. 3,19), muligvis afsluttet af et Christian V-monogram. Det andet maleri, i prædikestolen placeret mellem David og Ezekiel, viste en mand, antagelig Moses, der i sin ene hånd holdt indskriften »See! leg haver lagt mine ord i din Mund« (5 Mos. 18,18).

Stol og himmel synes oprindelig af have stået

med en partiel staffering, guld- og sølvfarve på profiler og karnation på fremspringenes hoveder, formentlig indtil nymalingen 1695.⁴⁹ 1865 fik stolen en opmaling,¹⁵ antagelig den 1907 be-

varede i hvidt, blåt og lidt guld, med stjerner på himlens loft (jfr. fig. 33). 1874 var mandsfiguren på bærestolpen henlagt på loftet, muligvis efter istandsættelsen samme år, og erstattet af en stor diamantbosse over led med kuglestave (jfr. fig. 33), fjernet 1936. 1883 var loftet i himlen råddent, og den skulle ufortøvet nedtages, fornyes og opmales.¹⁵ – Et smukt †timeglas på prædikestolen havde 1790 og 1792 længe været i uorden.⁴⁰

Stolestaderne (fig. 39) er i deres kerne formentlig fra 1596, bænkerne fornyet i slutningen af 1800'rne, antagelig 1873.⁴² Gavlene, 101 cm høje, er sandsynligvis samtidige med to †gavle fra 1596 (jfr. ndf.) og har paralleller indenfor herredet i Gesten (s. 2530) og Vamdrup samt i Brørup, Malt hrd. De glatte arkadefelter indrammes af kannelerede pilastre med joniske kapitæler og æggestav. Bueslaget med diamantbosser ledsages af profileret og tunget kant, og sviklerne udfyldes af blomsterornament. Gavlen afsluttes i profileret gesims. – Bemalingen fra 1981 er olivengrøn og brun, suppleret med rødt og guldgrønt. Samt forgyldte Jesumonogrammer i buefeldet på hver anden gavl.⁵⁰

Fig. 39. Stolestadegavl, 1596 (s. 2568). NE fot. 1985. – Gestühlswanne.

Fig. 40. Indre set mod øst o. 1910. Boserup fot. – *Der Innenraum der Kirche gegen Osten, um 1910.*

1792 havde kirken tilstrækkeligt med stader, men de var af forskellig bygningsform (jfr. †stolestadegavle) og i dårlig stand.⁴⁰ 1851 stod stolene både malede og umalede.¹⁶ De fik, formentlig ved istandsættelsen 1873,¹⁵ en egetræsådring,⁵¹ fornyede bænke med fyldingsryglæn og halvrunde topstykker med profileret bossebort omkring halvrosen (jfr. fig. 40), 1936 fjernet og henlagt på kirkeloftet.

†*Stolestadegavle*. To gavle, o. 1577, udført af samme snedker, som alterbordet og skriftestolen. De havde over et nedre glat felt indskårne profilruder, flankeret af pilastre med forsænket midtfelt og profilkapitæler med snedkerens særegne vandrette forlængelse. Det formentlig rundbuede topstykke udfyldtes af en halvrosen.

1874 var de indsat i alterbordet (jfr. s. 2557). To andre gavle, 1596, bar 1769 indskrifterne »Casparus Marchdanus 1596« og »Canutus Magni 1596« (sml. prædikestolens indskrift).²⁸

En †*brudestol* blev 1654-55 repareret af Knud Snedker.¹⁰

Skrifte- og præstestol (fig. 43), 1577, stærkt fornyet 1934. Af de oprindelige dele er bevaret en dør med to fyldinger, henholdsvis en arkade med englehoved i budefeltet og blomster i sviklerne og en kvadratisk med blomst i rudeformet spejl. Gamle er også tre fyldinger: to enkle, den ene hængslet til en rest af en fladsnitsfylding samt en arkadefylding med englehoved i budefeltet og profilkapitæler. Arkaderne er nært beslægtet med alterbordets og †stolestadegavlens og må skyldes samme snedker (jfr. s. 2557). Af et panelværk med indskårne tovsnoninger og snoede bånd er i stolen indbygget en fast skammel, 45 cm høj.

De gamle dele blev 1934 indsat i nyt rammeværk, bygget op ad alterets bagside. Ved samme lejlighed blev en indskriftfrise (reliefversaler) med tandsnit og palmetbort nyskåret i forkortet form: »Completv m est hoc (opus) præsens (mandato honesti et nobilis viri Christierni Lang, Cantoris Rip.) Rectore et tvore hvivs Ecclesie Domino Canvto Magni 1577 (Dette nær-

Fig. 41. Indre set mod vest. NE fot. 1985. – *Der Innenraum der Kirche gegen Westen.*

værende arbejde er fuldført på befaling af den hæderlige og ædle Christen Lange, kantor i Ribe, da hr. Knud Mogensen var denne kirkes præst og værge 1577)«. ⁵²

Skriftestolen står i blankt træ med en partiel staffering, røde og grønne striber omkring fyldingernes spejle. Fladsnit og indskrift fremtræder på sort bund. Indvendig er stolen overalt gråmalet, bagvæggens overkant med sortmalet indskrift (skriveskrift): »1934 blev Alterbordet og Resterne af Præsterummet fra 1577 udbedret og samlet i den nyopførte Korrunding./ Ved Alterets Sydside ligger formentlig begravet: Sognepræst Knud Mogensen Buch, †1604, og Hustru; Provst P. P. Winther, †1792./ og Hustru Gjertrud Henricka Krag, †1759, og lille Datter Maria Anna; og 2. Hustru Dorteia Magdalene,

†1779./ Lad mig komme til Guds Alter til min Glædes Gud! S(alme) 43,4«.

Ved retableringen 1934 indsattes i bagvæggen en arkadefyldning med *maleri* (fig. 42), o. 1695. Billedet, 115×31 cm, forestiller kong David, knælende med hænderne foldet i bøn og med krone, scepter og harpe liggende på jorden. Han er ikklædt rød dragt, har mørkebrunt fuldskæg og hår, og det omgivende landskab er holdt i afdæmpede brune, grønne og grå farver. Langs buelfeltet løber et gråt indskriftbånd med sort fraktur »Psalm. 118, v. 25. O Herre hielp nu, O Herre lad det vel lyckis nu«. – Maleriet er formentlig udført til beklædning af en †prædikestolsopgang (jfr. s. 2568). 1769 var det placeret på prædikestolens inderside, ²⁸ men 1920 henlagt på kirkeloftet.

1792 var skriftestolen meget ussel,⁴⁰ og 1874 var resterne af stolen henlagt på loftet.

**Degnestol*, 1800'rne, nuværende højde 97 cm. Oprindelig en ståpult, ombygget til siddepult med skriveklap, to skuffer i overdelen og seks skuffer i underdelen. Ådret. – Første gang omtalt som kirkesangerstol 1865,¹⁵ da den skulle renses. 1874 stod den i koret.¹⁵ 1935 blev pult og stol kasseret og hensat på kirkeværgen Hans Sommer »Stændergårds« loft.⁵³ Siden 1981 i Museet på Koldinghus (inv. nr. 777×1).

†*Degnestol*, 1508, med indskriften »Sancta Maria ora pro nobis. Anno D(omi)ni MDVIII (hellige Maria bed for os. Herrens år 1508)«. ⁵⁴ 1792 var den i dårlig stand,⁴⁰ og 1874 var stolen »i gothisk Stil« kun delvis bevaret. Skråt nedad på endestykkerne læstes i minuskler »maaj per« og »iver jese«, vel rester af indskårne degne-navne.

En ældre *armstol til præsten*, med rødligt læderbetræk, i koret. En sortmalet *armstol* med brunt lædersæde, henstillet i tårnets nedre mellemstokværk.

Løse bænke. To lange gråmalede bænke med rygstød, hvoraf en 1903 stod langs korets nordvæg,⁴³ er nu hensat i tårnets nedre mellemstokværk.

Et *†panel* blev 1907 opsat langs skibets vægge,¹⁵ formentlig fjernet 1936.

To nyere *skabe* med fyldingsdøre, malet 1981 med olivengrønt, brunt, gråt og rødt i overensstemmelse med stolestaderne; i dåbsværelset.

†*Pengeblokken* var 1865 af træ med jernbeslag og forsvarlig lukkelås.¹⁵

Pengebøsser. 1) Nyere, af bejdset træ, 18 cm høj, med versalerne »Ydre Mission«; i tårnrummet. 2-3) Nyere, af messing, 22 cm høje, fra Dansk Paramenthandel, ophængt på hver side af indgangsdøren i skibet. 4) Ældre kirkebøsse, af blik, 20 cm høj, keglestubformet kande med svungen hank og pengetragt. Nu stærkt rusten, på kirkeloftet.

Fig. 43. Dele af skriftestol fra 1577, fotograferet før rekonstruktionen 1934 (s. 2569). Niels Termansen fot. 1920. – *Teile eines 1934 rekonstruierten Beichtstuhls von 1577. Bildaufnahme 1920.*

Fig. 42. Maleri af Kong David fra o. 1695, 1934 indsat i den stærkt fornyede skriftestol fra 1577 (s. 2570). NE fot. 1985. – *Gemälde, den König David darstellend, um 1695. 1934 in den stark renovierten Beichtstuhl von 1577 eingesetzt.*

En *†klingpung* nævnes i inventariet 1865, og samme år stod nogle *†»fattigblokke«*, 1856, i kirken.¹⁵

†Dørfloje. 1618-19 erhvervedes en fyrredør til våbenhuset.¹⁰ Under Kejserkrigen 1627-29 stjal »rytterne fra Kolding« et jernbeslag for låsen, som kort efter blev skaffet tilveje igen.¹⁰ 1651-52 anskaffede man en ny våbenhusdør.¹⁰ 1661 fik kirken ny kirkedør med malet giverindskrift »Jeppe Jepsen Buch, Mette Christens Datter af Nagbølle H.D.B.K. Anno 1661«; stadig i brug 1769.²⁸ Et foto 1897 viser en fløj af 5 planker i norddøren.⁴³

Et *orgelpulpir*, 1900,¹⁵ blev 1936 udvidet efter forslag af arkitekt Axel Hansen, Ribe (jfr. fig. 41). I skibets vestende med opgang i det nordvestre hjørne.

Pulpituret bæres af to gange tre piller. Brystningen, 98 cm høj, er inddelt i 13 fag med malerier i profilerede rammer med bossefremspring. Frisen og postamentet bærer indskriftfelter (jfr. ndf.), adskilt af henholdsvis volutedekorerede fremspring og diamantbosser. – Bemalingen omfatter en sort, hvid og rød

marmorering samt detaljer i gråt, grønt, hvidt, sort og forgyldning. Sorte skriftfelter med forgyldte malede versaler. Hvidmalet opgang.

Malerierne, Kristus og de tolv små profeter, 47×40 cm, er malet 1936 af N. Steenholdt. Figurerne, der alle vender sig mod den centralt placerede Kristus, er malet som bryststykker, hver med to baggrundsscener i afdæmpede farver. De har brunt eller gråt hår og skæg og er iført dragter, nogle med kapper, i gyldne, brune, røde, blå, grønne, grå og hvide farver. Malerierne ledsages af skriftfelterne, foroven med navne, forneden med skriftsteder. Fra syd ses: 1) »Hoseas«. I baggrunden trompetblæser og en ørn over et tempel. Hos. 8,1. 2) »Ioel«. I baggrunden landskab med forrevne træer og menneske med oprakte arme i frodigt landskab. Joel 3,5. 3) »Amos«. I baggrunden brændende hus og byport. Am. 9,11. 4) »Obadias«. I baggrunden soldat og knælende menneskeskare. Obad. 17. 5) »Ionas«. I baggrunden skib i havsnød og solbeskinnethed by med tempel. Matt. 12,39. 6) »Micha«. I baggrunden får og en hyrde. Mika 5,1. 7) Kristusmonogram. Kristus

Fig. 44-46. Relieffer fra første halvdel af 1600'rne, indsat i salmenummertavler fra 1936 (s. 2574). 44. Bebudelsen. 45. Hyrdernes tilbedelse. 46. Omskærelsen. NE fot. 1985. – *Reliefdarstellungen aus dem Anfang des 17. Jahrhunderts. In Nummerntafeln von 1936 eingefügt. Verkündigung, Anbetung der Hirte und Beschneidung.*

med velsignende højre hånd og venstre hånd støttende et kors over skulderen, i stråleglans. Ap.G. 10,43. 8) »Nahum«. I baggrunden Kristus velsignende to knælende og to mennesker på vej bort. Nah. 1,7. 9) »Habakuk«. I baggrunden harpespillende engel og springende hjorte. Hab. 2,4. 10) »Zefanias«. I baggrunden engel med to mennesker ved himmerigets port og to, den ene på krykker, på vej mod porten. Zef. 1,7.

11) »Haggai«. I baggrunden moden kornmark og ødelagt kornmark. Hagg. 2,9. 12) »Zakarias«, holdende en skriftrulle med versalindskriften »Billederne paa pulpitur/ og orgelfacade,/ malet i august 1936/ af N. Steenholdt/ Soli deo/ gloria«. I baggrunden menneskeskare ved himmerigets port og en mindre gruppe pegende mod porten. Zak. 9,9. 13) »Maiakias«. I baggrunden solopgang og mørkt landskab. Mal. 4,2.

Orgel (jfr. fig. 41), 1965, med 10 stemmer, to manualer og pedal, bygget af Marcussen & Søn, Åbenrå. Disposition: Manual I: Gedakt 8', Principal 4', Gemshorn 2', Mixtur III. Manual II: Spidsgamba 8', Rørfløjte 4', Principal 2', Nasat 1

1/3'; svelle. Pedal: Subbas 16', Gedakt 8'. Tegnet af J. K. Jepsen. Orgelhus med fem pibefelter, oprindelig i ubehandlet egetræ, siden 1981 grå-, brun- og rødmalet. På vestpulpitur, med sydvendt spillebord.

(†)*Orgel*, 1899,¹⁵ oprindelig med seks stemmer, senere udvidet til syv stemmer, bygget af Joh. P. Andresen & Co., Ringkøbing og skænket af købmand Karlo Sørensen, Kolding. Den femdelte orgelfacade fik 1936 en malet marmorering, som pulpiturets, og versalindskriften »Lovsynger Herren«. På vestpulpituret. 1966 flyttet til Træden kirke, Århus amt. Bælgen står stadig på loftet. En *mindeplade*, 21×102 cm, af hvid marmor bærer giverindskriften »Skænket kirken til minde om Karlo Sørensen. Kongehuset« i indhuggede forgyldte versaler. Oprindelig opsat på pulpiturbrystningen. Nu i tårnets nedre mellemstokværk.

Salmenummertavler. 1-3) Rektangulære sortmalede tavler, 98×50, 1936, med grønne hulkantede kantlister foroven og forneden, hvid versalindskrift »Før/ Efter/ Prædiken« samt kroge til letmetalcifre.

I tavlerne er indsat *relieffer* (fig. 44-46), formentlig kisterelieffer, fra første halvdel af 1600'rne, tidligst nævnt 1874. Reliefferne, 37×28 cm, med scener fra Jesu barndomshistorie, har arkadebuer, båret af pilastre med draperiophæng i ringe, herover mellemlid og øverst forenklet æggestav. Buen, med konsolformet slutsten, kantes indvendig af tandsnit, udvendig af æggestav. I sviklerne rulleværkskartouche med beslagværk. 1) (Fig. 44) Bebudelsen. Maria sidder til venstre bag en læsepult. Til højre rækker Gabriel en blomst frem med højre hånd. Ovenover svæver Helligåndsdue i strålekrans under en skybræmme med Gudfader. Arkitektonisk baggrund med draperier. 2) (Fig. 45) Hyrdernes tilbedelse.⁵⁵ Den siddende Maria til venstre viser barnet frem, liggende i midten på et klæde. Bag hende bøjer Josef sig frem. Til venstre knæler en hyrde, der har lagt hatten på jorden. På hver side bøjer en hyrde sig frem og bagest står endnu en hyrde, med bredskygget hat. Over scenen svæver en engel i skybræmme. I baggrunden arkitektonisk indramning med draperier. 3) (Fig. 46) Omskærelsen, udført efter forlæg af Hioronymus Wierix.⁵⁶ Josef til venstre holder barnet frem til ypperstepræsten, siddende på en skammel ved et rundt bord. Figurgruppen bagved rummer Maria. Til venstre står en sidevendt mand med skål, og foran bordet knæler en lille figur med lys i hånden. Øverst omgiver en skybræmme Kristi navn på hebraisk. Arkitektonisk indramning med rundbuet dør i midten. – Bemalingen fra 1936⁵⁷ udgøres af lysegrå arkader, mørkegrå arkitekturbaggrund med sort-hvid skakternet gulv (nr. 1 og 3) for figurgrupperne, der er klædt i røde, blå, hvide og grønne dragter. – Nu ophængt på skibets nordvæg (nr. 2 og 3) og på triumfvæggen i nord (nr. 1). – Indtil 1905⁴³ var reliefferne indsat i rektangulært rammeværk med trekantgavl, og 1935 var nr. 2 og 3 samlet i én rektangulær ramme med trekantgavl, malet med bronzefarve, blå og hvidt.

4-6) Anskaffet 1923¹⁵ og ombygget 1936 fra spids til lige overkant. Rektangulære tavler, 86×64, med affasede kantlister foroven og forneden samt ophæng til metalcifre. En sortmalet med olivengrønne kanter og hvid antikva »Før/

Efter/ Prædiken« er ophængt på skibets sydvæg. To sortmalede med hvid antikva, hhv. »Daab/ Skriftemaal/ Altergang« samt grønne kanter og »Før/ Efter/ Prædiken« samt grå kanter. Nu i tårnets nedre mellemstokværk. – 7) 1800'rne, 50 × 36 cm, sortmalet med spids overkant, beregnet til kridtskrevne numre. Nu i tårnets nedre mellemstokværk.

Præsterækketavler. 1) (Jfr. fig. 41) med malet årstal 1836, 210×93 cm, rektangulær tavle med profileret ramme og kursivindskrift for »Sognets Præster fra Reformationen«. Skriften står hvid på sort bund, og rammen veksler i sort, grå, olivengrøn og rødbrun. Ifølge indskrift på prædikestolen opmalet 1936. – 1935 ophængt på skibets sydvæg. Nu på skibets nordvæg.

2) Sandsynligvis 1888, da synet nævner en udgift til en stor tavle og maling af samme.¹⁵ Tavlen måler 210×93 cm og er udformet som nr. 1 med overskriften »Sognets Præster Fortsættelse«. Opmalet 1936 og ophængt ved siden af den ældre tavle.

Maleri af Luther, 1883, 130×110 cm, olie på lærred, ifølge versalindskrift på rammen skænket af Skanderup menighed på Luthers 400 års fødselsdag. Brystbillede med sort pelsbesat kappe og hvid krave, på gylden baggrund. Profilrammen med æggestav er forgyldt, sort og brun. – 1935 hang maleriet på triumfvæggen i nord, nu over norddøren.

†*Præstemaleri*, o. 1870, i olie, af præsten Ulrik Kjerulf Schmidt, †1870, skænket 1870 af enken Julie Marie Bentzen. Fjernet o. 1925.⁶

Lysekroner. 1-2) (Jfr. fig. 41) 1925. Hængeskulptur med lille vulst og hængespir samt balusterskaft med kugle- og cylinderled, øverst afsluttet i skål. Seks store og seks små s-svungne lysearme med bladornamenter og mandshoved i profil. – Ophængt i messingstænger med kugler, øst og vest i skibets midtgang.

3) (Jfr. fig. 20) ophængt 1948 til minde om sognepræst C. Moe, *22. maj 1848, ifølge graveret antikvainskrift på ovalt skilt, påsat hængeskulptur. Balusterskaft med kugle- og cylinderled samt øverst stor skål. Otte store og otte små s-svungne lysearme med bladornamenter. – Ophængt som

Fig. 47. Begravelseskjolde fra o. 1871, over Ane Margrethe Terpager, *1787, †1871 (s. 2575). NE fot. 1985. – Begravnisskjolde til Altarleuchter. For Ane Margrethe Terpager, geboren 1787 und gestorben 1871. Um 1871. (†) *Petroleumslamp* er, O. 1900. 1) (Jfr. fig. 33)

støbejern, med arme i gennembrudt planteslyng og hvide glas, tidligere ophængt over altret.⁴³ Nu henlagt på kirkeloftet. – 2) Hvid glaskuppel i støbejernsophæng; nu henlagt i tårnets nedre mellemstokværk. – 3-4) (Jfr. fig. 40) ophæng med gennembrudt planteslyng omkring putti, af forgyldt støbejern. Indtil o. 1925 i skibets midtergang. Nu henlagt på kirkeloftet.

Lysearme. 1-2) O. 1948, med rund væglade

og tre svungne arme med bladornamenter som lysekroner nr. 3. Siden 1980 på korets nord- og sydvæg. – *Væglamper*. 1-6) Lampetter, opsat 1971, tegnet af arkitekt Rolf Graae, i skibet. – 7-14) 1800'erne, raksdunkrager, væglade med buet overkant og fodplade, hvorpå fæstnet en nedhængende jerntråd med lyseskål. Nu på kirkeloftet. – †*Væglamper*, i form af hvide imiterede kerter, hang indtil 1980 i koret.

En *gipsafstøbning*, 53 cm høj, af Thorvaldsens Kristus; nu i skabet bag altret.

Kirkeskib, ophængt 1982. Tremastet fuldrig-ger, »Flying Cloud«, med forgyldt rankeorna-

ment og navn på for- og agterstævn. Sort skrog med hvide striber, mørkegrøn vandlinie og forgyldt bund. Ophængt i gråmalede jernkæder, midt i skibet.

Fire ældre *hatteknager*, af træ, har rund væglade med udsåren roset, gråmalede, ophængt i dåbsværelset.

Klokke, 1736, tv. 105 cm, omstøbt af ældre †klokke (nr. 2) ved Caspar König, Viborg,⁵⁸ og bekostet af generalinde Levetzow til Bygholm.³⁵ Om halsen lister hvorimellem reliefversaler »Casparvs König me fecit Wibvrgi 1736«. Delvis afslået slagring med lister. Ophængt i slyngebom. – 1792 hang klokken så dårligt i nordre glamhul, at den var svær at høre; degnen kunne ikke ringe den ene mand, hvorfor den kun blev brugt mod betaling og ved ligringning.⁴⁰

†*Klokker*. 1) Til klokkeskatten 1528 afleveredes en klokke, der vejede 4½ skippd 8. lispd.⁹ 2) En klokke, 1654-55, beslået med nyt jern, er formentlig identisk med den, der sprang 1730 ved ringningen over Frederik IV. og blev omstøbt 1736.²⁸

Klokkestol, til én klokke, af egetræ, med et sæt skråstivere, delvis fornyet 1934. – †*Klokkestol*. 1650-51 blev klokken træværk fornyet.¹⁰

GRAVMINDER

En *†åben begravelse*, opmuret under koret, var o. 1670 indfalden.⁵⁹ 1759 optoges en egekiste og en barnekiste, og istedet nedsattes præsten Peder Pedersen Winthers første hustru, Gjertrud Henriksdatter Kragh, Væglade med en datter.²⁸

34 *lyseskjolde*, begravelsesskjolde til at binde parvis på alterlysene⁶⁰ (jfr. Gesten, s. 2537), o. 1875. Ni med bevarede indskrifter: »Hans Petersen Friis. Født i Seest 1790«. – »Hans Petersen Friis. Død i Skanderup 1869«. – »Ane Margrethe Terpager, født i Skanderup d. 18. Juni 1787«. – »Ane Margrethe 18. Februar 1871« (fig. 47). – »Maren Lyse, født Hansen, født d. 2. marts 1803« – »Maren Lyse, født Hansen, død d. 1(7) januar 1886« – »Johan Laursen, født Jorddrup d. 29. November 18[05?].« – »Johan Laursen, død d. 14. Maj 1880«. – »Mette Johanne Hansen, født Thomsen, død d. 24. maj 1887«.

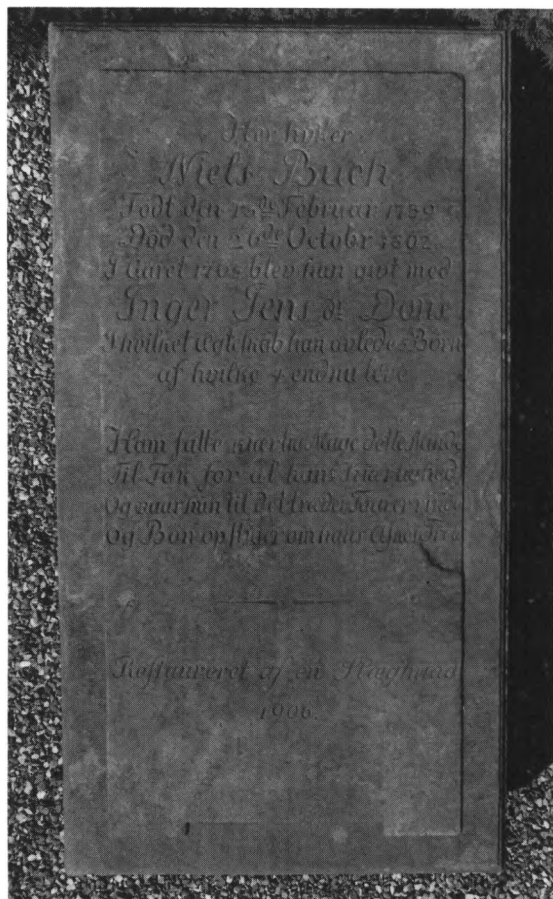

Fig. 48. Kirkegårdsmonument nr. 1, o. 1802, over Niels Buch, †1802 (s. 2576). NE fot. 1991. – Friedhofsdenkmal Nr. i, für Niels Buch, gest. 1802. Um 1802.

Skjoldene, af nu rustent jernblik, fordeler sig på to typer: skjoldformede, 29×21 cm, og høj-ovale, 29×21 cm og 24×18 cm med påsatte stjerner. Alle bærer forneden olivengrene og sløjfe og krones af en stjerne med Jahve-øje. Sortmalede med gule indskrifter i skriveskrift og rester af grønt på kransene. Tidligere ophængt på stolper i kirken. Nu på kirkeloftet.

To *†faner*, o. 1692, til minde om Hans Klein, †1692, bar indskriften: »Ihre Königl. Majestet zu Dännemarchen und Norwegen etc. Wohlbestalter Rittmeister unter dem Löblichen Schanischen Regiment zu Pferde, der Wohl Edle und Wohlmannhafte Hans Klein. Geböhren im Lande Braunschweig im Unter Hohendorf. Gestorben in Schanderup dem 13. Nov. 1692, im

70. Jahre Seines Alters. Dessen Seele Gott Gnädig Sey«. ²⁸

Kirkegårdsmonument. 1) (Fig. 48) o. 1802, over Niels Buch, *13. feb. 1739, gift 1765 med Inger Jensdatter Dons, †25.okt. 1802. Gravvers. – Den rødlig indskriftfelt (kursiv) med nedhæng og forneden indskriften »Restaureret af en slægtning 1906«. På kirkegården, ved skibets nordmur.

2) O. 1854, over S. L. Hansen, lærer ved Dolerup skole i elleve år, †29. jan. 1854, 36 år, opsat af distriktets taknemmelige beboere. – Granitstele, 160×30 cm, 23 cm dyb, med affaset overkant og indfældet indskrifttavle af sortmalet støbejern. Skriveskrift og versaler (navne) i relief. På kirkegården ved den sydvestre indgang.

3) Mindesten, 1874, over »3 danske soldater, faldne i kampen for fædrelandet i slaget ved Ejstrup 23. apr. 1849. Deres navne kjendes ikke, men deres daad skal lyse for kommende slægter. Dette mindesmærke rejstes 24 aarsd. 1874«. ⁶¹ – Stele af rød med indfældet indskrifttavle (versaler) af hvid marmor. På en overligger, påsat to krydsede bronzesværd, hviler et buet topstykke, kronet og flankeret af kanonkugler. På sokkel. I kirkegårdens sydvesthjørne.

4) (Fig. 49) o. 1927, for Carl Julius Moe, *22. maj 1848, †21.juni 1927, sognepræst i Harboøre 1877-85, i Skanderup 1885-1922. Formand for Indre Mission i Danmark 1915-27. – Monument af sort, poleret marmor, 270 cm høj, med indfældet portrætmedaljon i bronze af afdøde. Syd for skibet.

Støbejernskors. 1) 1800'rne. »Her Wiler Støvet af Margrede Hanse(!), fød i Gielballe og død

Sammested«. – Korset, 105 × 71 cm, med trepas-formede korsender og støbejernsfod hviler på en sandstenssokkel. ⁶² Indskrift i kursiv. Sammen med nr. 2, 4, 5 og 7 på gravsted, syd for koret.

2) 1800'rne. »Her Wiler Støvet af Jens Lausen, Fød i Gamst, død i Gielballe. Dette Mende Sattes af En erkendelig søn«. – Form og placering som nr. 1.

3) O. 1828. Birgitte Juhl, født Due, *23.juni 1798, †13. maj 1828. – Korset, 97×70 cm, har

krabbebladsformede korsender og fire små krabbeblade omkring korsskæringen. Indskrift i fraktur og versaler (navne). Nu opstillet uden for det nordre stendige.

4) O. 1857. »Her Wiler Støvet af Martin Kriesta. En Søn af Tøge lensen, fød dn. 27. Septem-ber 1857, død den 20. Ianuar 1859«. – Form og placering som nr. 1.

5) O. 1859. »Her Wiler Støvet af Gaar Mand Tøge Jensens kone af Gielballe, Maren Knusen f. P(å) Fønslund i Leierskov Sugn den 19. apr. 1824, død d. 11. Febr. 1859. 2 Børen Modtog Hende i Evigheden. Gienforening Er Mit Haab«. – Form og placering som nr. 1.

6) O. 1859. Anders Peder Andersen, *26. marts 1826 i Store Andst, †15. juni 1859 i Lunderskov, Skanderup sogn. – Form som nr. 1, 93 × 71 cm. Nu opstillet uden for det nordre stendige.

7) O. 1859. »Her Wiler Støvet af Gaarmand Thyge Jensen af Gielballe, født d. 5. Maei 1798, døde 8. Nov. 1859. Dette Minde Sattes af Hans 4 Efterlevende sønner«. – Form og placering som nr. 1.

Støbejernsgitter, 1800'rne, omkring granitsten over (først afdøde) Sofie Hansen, *23. feb. 1855, †24. marts 1939. – Gitret, 47 cm højt, 4×3 fag, er i gotiserende former med drejede spir. Sortmalt. På cementsokkel. På kirkegården, sydvest for tårnet.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprotokol 1862ff. – *LA Vib.* Ribe bispearkiv. Regnskabsbog for Skanderup kirke 1617-62 (C KRB 386).

NM2. Håndskrifter. F. Uldall: Om de danske landsbykirker VII, 1885, s. 127-32. – *Notebøger.* Søren Abildgaard, VIII, 85. – *Indberetninger.* J. Helms 1874 (bygning, inventar, gravminder), L. A. Winstrup 1875 (kalkmalerier), Chr. Axel Jensen 1907 (inventar), samme 1907 (alterbord og altertavle), Niels Termansen 1921 (alterbord, altertavle og prædikestol), samme 1921 (panelloft og skriftestol), Peter Kr. An-

Fig. 49. Kirkegårdsmonument nr. 4, o. 1927, over Carl Julius Moe, †1927 (s. 2576). NJP fot. 1992. – *Friedhofsdenkma- Um 1927.*

dersen 1935 (inventar), samme 1935 (altertavle og

prædikestol), samme 1936 (altertavle, prædikestol, korbuekrucifiks, relieffer og pulpitur), lens lohansen 1990 (pulpitur).

Tegninger og opmålinger. NM2. Akvarel af kalkma-leri 1873. Akvarel af norddør ved A. Clemmensen o. 1875. Opmåling af fundament øst for koret og af koret samt forslag til apsis ved Axel Hansen 1931-32. Grundplan og tværsnit af bygning ved Henrik Jacobsen 1988. – *KglBibl.* Grundplan, facade og snit ved G. Burman Becker 1870.

Litteratur. August F. Schmidt: Skanderup sogn

(Anst herred), Lunderskov 1926, s. 107-147.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting og

Niels Jørgen Poulsen, beskrivelse af bygning ved Niels Jørgen Poulsen, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Vibeke Andersson Møller og orgler ved Ole Olesen. Tysk oversættelse: Bodil Moltesen Ravn. Redaktionen afsluttet juni 1992.

¹ DiplDan. 2. rk. II 417.

² Rept 2. rk. 5443. – Kirkens messebog indeholdt optegnelser om sognepræstens mensalgods omtalt i

forbindelse med ejendomsstridigheder 1484 (Repert. 2. rk. 5443 og 5492) og 1494 (Repert. 2. rk. 7616). Sml. også KancBrevb. 6. april 1580.

³ Kong Valdemars Jordebog, udgivet ved Svend Aakjær, 1926-43, 1,2 s. 7.

⁴ Kronens Skøder III 252.

⁵ LA Vib. Ribe bispearkiv. Miscellanea 1726-74 (C 4. 168).

⁶ August F. Schmidt: Skanderup Sogn, 1926, s. 107-47.

⁷ RA. DaKanc. G. 119. Originale skøder til kongen på jus vocandi (1799)-1828.

⁸ RA. DaKanc. A 30. Fortegnelse over kirker og disses ejere 1809.

⁹ RA. Reg. 108A nr. 21. Fortegnelse over indkrævede klokker 1528-29.

¹⁰ LA Vib. Ribe bispearkiv. Regnskabsbog for Skanderup kirke 1617-62 (C KRB 386).

¹¹ RA. DaKanc. D. 29. Koncepter og indlæg til Jyske Tegneiser 1699-1771. Jyske missiver 26. aug. 1746.

¹² Jørgen Olrik: Drikkehorn og Sølvtoj, 1909, s. 129 nr. 1.

¹³ DaFolkemSaml. DS III, 2 B 14.

¹⁴ DaFolkemSaml. 1906/23 2667.

¹⁵ Synsprotokol 1862ff.

¹⁶ LA Vib. Ribe amts østre provsti. Synsprotokoller for Anst m. fl. hrdr. 1829-91 (C 45.4-9).

¹⁷ RA. DaKanc. F 47. Indberetninger fra gejstligheden om kirkernes tilstand 1792.

¹⁸ Der er ikke fundet krumme kvadre i og omkring kirken, og en udgravning øst for koret 1932 påviste ikke noget fundament for en apsis.

¹⁹ Jfr. Lise Gotfredsen og Hans Jørgen Frederiksen: Troens Billeder. Romansk kunst i Danmark, Herning 1987, s. 38 og 211.

²⁰ Mackeprang: Portaler s. 173f.

²¹ Ibid. s. 58f.

²² Om (Weser)sandsten i Ribe domkirke se s. 184f. og 188f.

²³ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1775 (C 4. 189).

²⁴ Villads er formodentlig identisk med den Villads murmester af Ribe, der i de samme år udførte adskillige tårnreparationer i Jelling syssel, et arbejde han synes at have gjort til sit speciale. Jfr. Niels Jørgen Poulsen: Jyske kirker på Christian IV. s tid. Seks års kirkeregnskaber 1614-20 fra Jelling syssel, i NMArb. 1980, 56-66.

²⁵ 1652 indkøbtes 53 skålpund brunrødt til tårn, våbenhus og port (jfr. note 10).

²⁶ LA Vib. Ribe bispearkiv. indberetninger. Kirke- og præstegårdssyn 1826-32 (C 4.711).

²⁷ 1700 var der et fag med spån på begge sider, jfr. note 23.

²⁸ LA Vib. Ribe bispearkiv. Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4.772).

²⁹ Gunde Lange til Brejninggård (†1652), lensmand på Koldinghus.

³⁰ Ved Helms' besøg 1874 var en rest af planken med de første ord af indskriften indsat i den tilmurede norddør.

³¹ Sml. de nedbrudte kirker i Verst og Jordrup samt Lejrskov og Anst.

³² Ved afbankning af vægpudset 1873 konstaterede L. A. Winstrup en ældre, næsten lineær marmorering på væggene.

³³ 1907 stod panelværket delvis stafferet med gråmalt indskrift, sort og rød bund for fyldingerne samt bemaling på de tilføjede dele.

³⁴ 1852 blev forgyldningen fornyet, og 1854 blev tavlen istandsat (jfr. note 16). 1865 blev den atter opmalet og forgyldt (jfr. note 15) og 1876 restaureret (jfr. note 16).

³⁵ DaAtlas, V, 960f.

³⁶ Antagelig identisk med den 1865 nævnte oblatæske (jfr. note 15).

³⁷ Antagelig identisk med den 1865 nævnte alterkande (jfr. note 15).

³⁸ »Dessen Luchter ghat« er skrevet på plattysk, mens den øvrige del af indskriften er dansk. Venligst oplyst af dr. phil. H. V. Gregersen.

³⁹ Foto i NM2. 1955 forlangte synet de elektriske lys fjernet (jfr note 15).

⁴⁰ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1788-92 (C 4.190).

⁴¹ LA Vib. Provstearkiv. Anst m.fl. hrdr. 1860-77. Indkomne breve vedkommende kirkerne (C 45.28) og note 15.

⁴² Note 15 og 16.

⁴³ Foto i NM2.

⁴⁴ Før istandsættelsen 1936 bar figuren en bleg karnation, gulbrunt hår og skæg, rødt lændeklæde og grøn tornekrone. Korset var gulbrunt med forgyldte knopper og kanter om endefelterne.

⁴⁵ På frisefeltet: »Planen til Kirkens Restaurering er udarbejdet af Arkitekt Axel Hansen i Ribe, †1935, Arbejdet overtaget af Arkitekt J. C. B. Øhlenslæger i Esbjerg – Sognepræst var Pastor J. C. Berthelsen, Kirkeværge H. Sommer, – Th. Madsen, H. K. Nielsen, M. Kjær, P. Blauenfeldt, A. Pedersen, P. Poulsen, P. Kirk, Menighedsraadets Medlemmer«.

På storfeltet: »Skanderup Menighedsraad lod i Aarene 1934 og 1936 følgende Arbejder udføre ved Kirken: I 1934 blev Apsis tilbygget, Alterbord og Præstens Rum istandsattes med Benyttelse af enkelte gamle Dele fra 1577, Koret fik Murstensgulv og muret Trappe til Prædikestolen, 10 Stole og broderet Altertæppe, Norddøren genaabnedes, Kirkeklokken fra 1736 restaureredes – 1936: Altertavlen fra o. 1450, Prædikestolen fra 1589 og Krucifixet fra ca. 1500 istandsattes, Præstetavler og Nummertavler istandsattes om maledes, Gulvet fornyedes, Stolestaderne

Fig. 50. Buste, antagelig fra prædikestolen, 1589 (s. 2567). NE fot. 1985. – *Büste, wahrscheinlich vom Kanzel, 1589.*

maledes, Orgel og Pulpitur udvidedes og fornyedes, Loftet mod vest indsattes, Daabsværelse indrettes mod Nord, Paa Pulpituret maledes Kristus og de 12 smaa Profeter, Gud lad os her i vor kære Kirke faa kraft til baade at ville og virke! Lad lykkes Jesu velsignede Navn, til Sjælefred og til Folkegavn. Soli deo Gloria«.

På postamentfeitet: »Anno 1936 er Altertavlen, Prædikestolen og Krucifixet istandsat under Nationalmuseet ved Peter Kr. Andersen«.

⁴⁶ En senere overmaling af figurernes baggrunde blev fjernet 1936.

⁴⁷ 1876 afholdtes der syn over et arbejde ved opgangen (jfr. note 16). Trappen ses på foto i NM2.

⁴⁸ Småbustene har, givetvis fra en opmaling 1936, forgyldt hår og røde kinder. Englens vinger chanterer i rødt og gråligt, og mandsbusten bærer rød dragt med grå krave og manchetter samt forgyldte knapper. – 1920 lå busten på kirkeloftet.

⁴⁹ Indb. af Peter Kr. Andersen 1936.

⁵⁰ I kirken er desuden: Et stolestade, hensat på kirkeloftet. En gavl med overvejende brun bemaling og et gråmalet panelværk til forlængelse af forreste stolegavl, begge i tårnets nedre mellemstokværk. Et stade, malet som skibets, opstillet i dåbsværelset.

⁵¹ Indb. af Peter Kr. Andersen 1935.

⁵² Rekonstruktion på baggrund af præsteindberetningen (note 28). En afvigende afslutning på indskriften, »Laus Deo«, nævnes i S. Abildgaards notebøger, VIII, 85.

⁵³ Oplyst af Jørgen Sommer, Lunderskov, 22. febr. 1982.

⁵⁴ S. Abildgaards notebøger, VIII, 85. Præsteindberetningen 1769 (note 28) afslutter med »Maria Virgo« i stedet for årstal.

⁵⁵ Hyrdernes tilbedelse er sandsynligvis udført efter samme forlæg som et af storfelterne i prædikestolen, 1624, i S. Nicolai, Køge (DK. Kbh. Amt, s. 208).

⁵⁶ Marie Mauquoy-Hendrickx: Les estampes des Wierix I-III, Bruxelles 1978-82, nr. 255.

⁵⁷ Af ældre farvelag fandtes kun rester, hovedsageligt brunt.

⁵⁸ Nyrop: Kirkeklokker, s. 129f.

⁵⁹ RA. Rtk. Rev. Rgsk. Kirkegsk. 2. Rgsk. for kirker i Koldinghus amt 1669-70.

⁶⁰ Jfr. Lyseplader som begravelsestilbehør, Menighedsrådenes Blad, nr. 3, marts 1979, s. 80. S. Ellkier-Pedersen: Offerlys og mindeskjolde, i Vejle amts årbog, 1982, s. 7-60.

⁶¹ Jfr. i øvrigt K. Høgsbro Østergaard: Vore faldne og døde i krigen 1848-49-50 fra Ribe Amt, i ÅrbRibe XII, 1948-51, s. 228-74.

⁶² Jfr. Aase Faye: Danske støbejernskors, 1988, s. 69.